

რენესანსისა და ახალი დროს სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები

შესავალი

ნიკოლო მაკიაველის მსოფლმხედველობა

- 1.1 ნიკოლო მაკიაველი და მისი ეპოქა.
- 1.2 ნ. მაკიაველის შემოქმედების ორმაგი შეფასება – რადიკალიზმი.
- 1.3 ფრიდრიხ მეორეს „ანტიმაკიაველი“.
- 1.4 ბ.რასელის თქმით: „რენესანსმა შვა ტიტანები, როგორებიცაა: ლეონარდო, მიქელანჯელო და მაკიაველი“
- 1.5 „ჯერ ცხოვრება და შემდეგ ფილოსოფოსობა“.

თომას ჰობსის სოციოლოგიური დოქტრინა

- 2.1 თომას ჰობსი (1588 – 1679) და მისი ეპოქა.
- 2.2 ადამიანთა ბუნებრივი მდგომარეობა.
- 2.3 ეგოიზმი და სიკვდილის შიში, როგორც საზოგადოების ამგები პრინციპები.
- 2.4 საზოგადოებრივი ხელშეკრულება და სახელმწიფო.

ჯონ ლოკის სოციოლოგიური შეხედულებები.

- 3.1 ჯონ ლოკი (1632–1704) და მისი ეპოქა
- 3.2 ლოკი ადამიანთა ბუნებრივი მდგომარეობის შესახებ
- 3.3 ლოკი სახელმწიფოს შესახებ
- 3.4 ადამიანის უფლებები და სახელმწიფო

შარლ ლუი მონტესკიე

- 4.1 მონტესკიე (1689 - 1755) და მისი ეპოქა.
- 4.2 მონტესკიე საზოგადოების განვითარების კანონების შესახებ.
- 4.3 მონტესკიე საზოგადოებრივი ცხოვრების ოთხი ძირითადი კანონის შესახებ.
- 4.4 მონტესკიე გეოგრაფიული ფაქტორების განმსაზღვრელი როლის შესახებ.

ჟან – ჟაკ რუსოს სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებები.

- 5.1 ჟან – ჟაკ რუსო (1712 – 1778) და მისი ეპოქა.

5.2 ჟან – ჟაკ რუსო ადამიანთა ზნეობისა და ხელოვნების განვითარების შესახებ.

5.3 ჟან – ჟაკ რუსო ადამიანთა ბუნებრივი მდგომარეობის შესახებ.

5.4 ჟან – ჟაკ რუსო საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და სოციალური უთანასწორობის შესახებ.

6. თომას რობერტ მალთუსის შეხედულებები

XVII – XVIII საუკუნეების მექანიცტური მსოფლმხედველობა. „სოციალური ფიზიკა“

7.1 ბუნების მეცნიერების განვითარება და სოციალური მეცნიერების აგების მცდელობა.

7.2 მექანიციზმი, როგორც „სოციალური ფიზიკის“ მსოფლმხედველობრივი საფუძველი.

7.3 საზოგადოებრივი ხელშეკრულებისა და სახელმწიფო ცნებები.

7.4 მექანიცტური მსოფლმხედველობის ნაკლოვანებები.

შესავალი

როგორც უკვე დავინახეთ საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენათა მეცნიერული განმარტების პირველ ცდებს ჯერ კიდევ უძველესი ხანის დიდ ფილოსოფოსებში ვხვდებით. პლატონსა და არისტოტელეს სამართლიანად უწოდებენ პირველ სოციოლოგებს. არანაკლები გავლენა იქონია სოციოლოგიური აზრის ჩასახვაზე ეპიკურემ და მისმა სკოლამ. ეპიკურეს უახლოესი მოწაფისა და მიმდევრის ლუკრეციუსის შრომაში „საგანთა ბუნებისათვის“ მოხაზულია ადამიანთა საზოგადოების განვითარების მთელი სოციოლოგიური თეორია. ლუკრეციუსმა განჭვრიტა იდეები, რომლებიც შემდეგ განავითარა დიდი ფრანგული რევოლუციის ეპოქაში კონდორსემ თავის ტრაქტატში „ადამიანური გონების პროგრესი“. მაგრამ ქრისტიანული მსოფლმხედველობის აღზევებამ სასიკვდილო დარტყმა მიაყენა სოციოლოგიური აზრის ამ პირველ ყლორტებს. ქრისტიანობა ნიშნავდა პროვიდენციულ სოციოლოგიურ მსოფლმხედველობის ბატონობას. პროვიდენციალიზმი ეწოდება განგების რწმენას, რომელიც განაგებს და მართავს ადამიანებისა და მთელი ხალხების ბედს. ამ თვალსაზრისით - კაცობრიობის ისტორია - ესაა უმაღლეს მიზანთა სამეფო, რომლებიც ხორციელდებიან ღვთაებრივი განგების ძალით. ყოველი ხალხი თუ ერი ასრულებს თავის ისტორიულ მისიას, რომელიც მას დააკისრა განგებამ. ამ მისიის შესრულების შემდეგ იგი იღუპება და ადგილს უთმობს სხვა „რჩეულ“ ერს. ისტორიაში ყველაფერი წინასწარაა განსაზღვრული და გაპირობებული ზემოდან. დიდი ადამიანები - ღვთაებრივი განგების მხოლოდ იარაღებია

და მეტი არაფერი. ასეთი მსოფლმხედველობის ბატონობისას, ცხადია, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების ბუნებრივი კანონების არსებობის შესახებ აზრის გამოთქმაც კი ერეტიკოსობად უნდა მოჩვენებოდეთ.

მხოლოდ რენესანსის ეპოქაში „მეცნიერების და ხელოვნების“ აღორძინებიდან იწყება სოციოლოგიური აზრის გამოღვიძება. გენიალური მაკიაველის შრომებში. ჩვენ გვხვდება XVII-ის სოციოლოგიური აზრის უმაღლესი მიღწევები, მაგრამ ადამიანური საზოგადოების შესახებ მეცნიერების სისტემატური გადმოცემის პირველ ცდებს ჩვენ ვხვდებით მხოლოდ XVII-XVIII საუკუნეებში. ამ დროიდან მოყოლებული შეიძლება დავადგინოთ მემკვიდრეობითობა სოციოლოგიური აზრისა და ახალი მეცნიერების მეთოდების განვითარებაში.

XVII საუკუნე კაცობრიობის გონებაში დიდი გადატრიალებისა და რევოლუციის ეპოქა იყო. გალილეის, ნიუტონის, კეპლერისა და სხვათა აღმოჩენამდე მძლავრი სტიმული მისცეს ადამიანური აზრის განვითარებას. მათი გავლენის მეშვეობით განმტკიცებას იწყებს ბუნების კანონზომიერების შესახებ ახალი ცნება და გაგება. შუასაუკუნეებში თუ არსებობდა კანონზომიერების შესახებ აზრი, მაშინ ეს უკანასკნელი წმინდად პროვიდენციალურად იყო გაგებული. სიტყვა კანონი ნიშნავდა ბრძანებას, მცნებას. ახლა კი კანონის ქვეშ - ესმით სხეულთა მოძრაობის ბუნებრივი კანონები, რომლებიც შეიძლება გამოხატული იქნენ მათემატიკური ფორმულების სახით. ყოველგვარი ცოდნის იდეალად მათემატიკა ცხადდება.

დეკარტეს, ჰობსის, სპინოზას და სხვათა ფილოსოფიური სისტემები ატარებენ ბუნებისმეცნიერული მსოფლმხედველობის ძლიერ ნაკვალევსა და გავლენას. მაგ.: დეკარტეს აზრით სამყარო გიგანტური მექანიზმია, უზარმაზარი მოძრავი მანქანაა. რათა შევიცნოთ ეს უკანასკნელი, საჭიროა ვიპოვოთ ის უმარტივესი სხეულები, რომელთაგანაც იგი შემდგარია და გამოვთვალოთ და დავადგინოთ მათი მოძრაობის მათემატიკური კანონები. ასევე ფიქრობენ ჰობსიც და სხვებიც. ამ შეხედულებებისთვის დამახასიათებელია ცალმხრივობა. „ჰობსისა და დეკარტის შეცდომა ის კი არ იყო - ამბობს ფოიერბახი - რომ ისინი მოძრაობას განიხილავდნენ როგორც მატერიის დიფერენციის და განსაზღვრების პრინციპს. ე.ი. როგორც თვით ნივთთა პრინციპს, არამედ ის, რომ ისინი ასეთ მნიშვნელობას მიაწერენ მოძრაობის მხოლოდ ერთ განსაკუთრებულ სახეს, მხოლოდ მექანიკურ მოძრაობას, მოძრაობას, რომელიც შეიძლება გამოხატულ იქნეს მათემატიკურად“ [ლ. ფოიერბახი „ახალი ფილოსოფიის ისტორია“. რწ. ნაწ. ტ. 4. გვ. 92. გერმ.].

ამ ცალმხრივობის გამო XVII საუკუნის მთელ ფილოსოფიურ-მეცნიერულ მსოფლმხედველობას ფილოსოფიის ისტორიკოსები ახასიათებენ, როგორც მექანიცტურს. იგი სრულ ისტორიულ გამართლებას პოულობს XVII საუკუნის მათემატიკური ბუნებისმეცნიერების ცალმხრივ განვითარებაში. უწინარეს ყოვლისა ეს ეხება მათემატიკურ ფიზიკასა და ასტრონომიას, მეორეს მხრივ იგი თავის დროისთვის იყო არაჩვეულებრივად ნაყოფიერი და სასიკვდილო დარტყმა აგემა ტრადიციულ შეხედულებებს.

XVIII საუკუნის ფილოსოფოსები არ იფარგლებოდნენ მხოლოდ მატერიალური ბუნების შესწავლით. ისინი უკვე ადამიანებს განიხილავენ, როგორც ბუნების გიგანტური მექანიზმის ნაწილს, რომლის სიცოცხლე და საქმიანობა იმდენადვე კანონზომიერია, როგორც მთელი ბუნების მოძრაობა. დეკარტე და მისი მიმდევრები უკვე ცდილობენ ახალი მეცნიერების - „სოციალური ფიზიკის“ ჩამოყალიბებას, რომელიც მატერიალურ სხეულთა ფიზიკის მსგავსად უნდა იყოს მათემატიკური, ზუსტი მეცნიერება ადამიანთა საზოგადოებაზე. სწორედ ამ ეპოქაში შექმნილ ტრაქტატებში ვხვდებით ახალი მეცნიერების აგებისა და შექმნის პირველ ცდებს. თითოეული მათგანისთვის დამახასიათებელია მათემატიკური ბუნებისმეტყველების ყველა ძირითად ცნებათა და მეთოდთა გადატანა ადამიანის შესახებ მეცნიერების სფეროში. ფიზიკოსები რთულ სხეულთა აგებულებას ხსნიდნენ უმცირეს და უმარტივეს სხეულთა - ატომთა მოძრაობით. ამავე მეთოდს მისდევდნენ და იყენებდნენ საზოგადოებათმცოდნე ფილოსოფოსები. ისინი იწყებდნენ იმისაგან, რომ ცდილობდნენ ეპოვათ ის სოციალური ატომები, რომელთა მოძრაობიდან შესაძლებელი იქნებოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენების მთელი ერთობლიობის გამოყვანა. ასეთი სოციალური ატომის სახით ჩვეულებრივ განიხილებოდა ცალკეული ადამიანი. როგორადაც არ უნდა განსხვავდებოდნენ ადამიანები ერთმანეთისაგან, ყველა მათგანში შეიძლება ვიპოვოთ ზოგიერთი ზოგადი და საერთო ნიშნები და თვისებები, რომლებიც აუცილებლობით ეკუთვნიან და ახასიათებს ადამიანის ბუნებას. ყველა ადამიანურ მისწრაფებათა საერთო და ზოგადი საფუძველი, XVII საუკუნის სოციოლოგთა აზრით, თვითშენახვის გრძნობაა. მისგან წარმოიშობა ვნებები, რომლებიც მართავენ ადამიანთა საქმიანობას და ყოფაქცევას. ვნებები და მისწრაფებები ისევე ახასიათებენ და განეკუთვნებიან ადამიანურ ბუნებას, როგორც ყოველგვარ ფიზიკურ სხეულს ახასიათებს მისი ფიზიკური თვისებები.

ნიკოლო მაკიაველის მსოფლმხედველობა

1. ნიკოლო მაკიაველი და მისი ეპოქა.

1.1. ნ. მაკიაველის შემოქმედების ორმაგი შეფასება – რადიკალიზმი.

1.2. ფრიდრიხ მეორეს „ანტიმაკიაველი“.

1.3. ბ.რასელის თქმით: „რენესანსმა შვა ტიტანები, როგორებიცაა: ლეონარდო, მიქელანჯელო და მაკიაველი“.

1.4. „ჯერ ცხოვრება და შემდეგ ფილოსოფოსობა“.

2. მაკიაველი, როგორც რენესანსის ეპოქის მოაზროვნე: „მაკიაველისათვის მთავარია საერო პრობლემები და მათი გადაწყვეტა ერისკაცთა მეშვეობით. ადამიანთა ადამიანური პრობლემების გადასაწყვეტად მას არ სჭირდება ზეადამიანური ძალები, მიაჩნია, რომ ადამიანმა თვითონ უნდა გადაწყვიტოს თავისი პრობლემები. ეს ორიენტაცია ღმერთის ნაცვლად ადამიანებზე მისი მსოფლმხედველობრივი ძიების ერთ-ერთი სიახლეა, რაც მას სწორედ რენესანსის მოაზროვნედ ხდის“.

3. მაკიაველი როგორც ჰუმანისტი: „ჰუმანიზმი მარტო კაცთმოყვარეობის გაგებით არ უნდა გვესმოდეს. ჰუმანიზმია მოძღვრების დამახასიათებელი, თუ ის სოციალური პრობლემების გადაწყვეტას ადამიანებს აკისრებს. ყოველ შემთხვევაში ერთი რამ ცხადია, მაკიაველის მიხედვით, ადამიანური პრობლემები ადამიანების გზით უნდა წყდებოდეს, რაც შეეხება კეთილი თუ ბოროტი საშუალებებით, ეს უკვე ეხება საშუალებებს და არა მიზნებს.“

4. მაკიაველი, როგორც სოციოლოგი. მისი ამოსავალი პრინციპია ადამიანები და ადამიანური ურთიერთობანი. მისთვის ისტორიული და თანამედროვე საზოგადოებაც ადამიანთა სოციალური ინტერესების მიხედვით, ჯგუფებად, ფენებად თუ წოდებებად დაყოფილ ერთეულთაგან შედგება. ყველა იმან, ვინც ესწრაფვის ადამიანთა საზოგადოების მართვას, თანაც ისე, რომ ეს მმართველობა მყარი იყოს, ანგარიში უნდა გაუწიოს მათ ინტერესებს, მიდრეკილებებს და სწრაფვას. ინტერესები ეხება ადამიანთა საკუთრებას და სოციალურ მდგომარეობას. მესამე წოდება საკუთრებით ინტერესებს ღირსებაზე მაღლა აყენებს.

– ვისაც სურს ადამიანთა სამყაროში თავისი ინტერესები და მიზნები განახორციელოს, მან უნდა შეძლოს სხვისი ინტერესებისა და მიზნების გათვალისწინება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის გახდება ზიზღისა და სიძულვილის საგანი და თავისი მოღვაწეობის გზაზე ყველა გზას მოიჭრის.

– მთავრის ამოცანად მაკიაველი სახავს, რომ სიყვარულს თუ ვერ უზრუნველყოფს, ქვეშევრდომებს შიში მაინც ჰქონდეთ მისი, და არა სიძულვილი, ხოლო ამის

უზრუნველყოფა შეუძლია იმ შემთხვევაში, თუ ქვეშევრდომთა ინტერესებს დაიცავს, რომელთაგან უპირატესი ორია: სიცოცხლე და საკუთრება.

– მთავარს თუ ქვეშევრდომის სიკვდილით დასჯა უნდა და ამის საკმაო სამხილი აქვს, შეუძლია ეს განახორციელოს, მაგრამ თავი უნდა შეიკავოს „სხვისი ქონების ხელყოფისაგან, ვინაიდან ადამიანები უფრო ადვილად ურიგდებიან მამის სიკვდილს, ვიდრე სამკვიდროს მოშლას“.

– ადამიანთა ინტერესები რომ განსაზღვრავს მათ ურთიერთობებს და მათში გარკვევა მნიშვნელოვანი ამოცანაა, ამის გაცნობიერებასთან ერთად მაკიაველი იმასაც მიუთითებს, რომ ინტერესების მიხედვით ადამიანთა ურთიერთობების აგების საშუალებანიც ადამიანთა ხელშია და ადამიანთა ურთიერთობების მოწესრიგებისათვის სხვა რაიმე ძალა არაა საჭირო, გარდა საკუთრივ ადამიანის გონებრივი უნარისა, რომლის დახმარებითაც იგი შეძლებს სწვდეს მის გვერდით მყოფთა ინტერესებს, მოთხოვნილებებს, მისწრაფებებს.

– ადამიანები კი გონებრივი უნარის სხვადასხვა დონეს ფლობენ. ამ დონეთა შესაბამისად შეიძლება ისინი სამ ჯგუფად დავყოთ: „ზოგს ყველაფერი თავისით ესმის, სხვები მხოლოდ ახსნა-განმარტების შედეგად ახერხებენ გაგებას, დანარჩენნი კი ვერც თავისით და ვერც სხვების ახსნა-განმარტების მეშვეობით ვერას ხვდებიან. პირველნი უწარჩინებულესნი არიან, მეორენი წარჩინებულნი, მესამენი – ფუჭნი“.

5. სოციალურ ყოფიერებაში აუცილებლობისა და თავისუფალ ნებისყოფას შორის მიმართების საკითხი. ბედისწერა და თავისუფალი ნება. ის არც ვოლუნტარისტია და არც ფატალისტი. თავისუფალ ნებასთან ერთად აუცილებლობასაც აღიარებს, თუმცა იგი არც განგებისეულია, არც ბედისწერისეულია და არც ფორტუნასეულია, ამდენად იგი უფრო ბუნებრივი კანონზომიერების სახისაა, რომლის შემეცნებულ ადამიანს შეუძლია, და რომელიც ადამიანის მოქმედებაში გარკვეულ ტენდენციებს განსაზღვრავს, მაგრამ არა მთლიანად მოქმედებას.

– ადამიანები, რომლებმაც თავიანთი სამფლობელოები დაკარგეს, ბედისწერას კი არ უნდა აღანაშაულებდნენ, არამედ თავიანთსავე უნიათობას, უუნარობას – მოვლენები წარემართად იმგვარად, რომ განეჭვრიტათ, რა დასჭირდებოდათ უახლოეს მომავალში, როცა ვითარება შეიცვლებოდა. მათთვის დამახასიათებელი აღმოჩნდა უზრუნველობა მომავლის მიმართ – „ვის ახსოვს ქარიშხალი მყუდრო ამინდში“.

– ადამიანურ მოქმედებებში „მე მზად ვარ, ჭეშმარიტებად ვაღიარო იმის შესაძლებლობა, რომ ბედისწერა განაპირობებს ჩვენი მოქმედებების ნახევარს, ხოლო მეორე ნახევარს, მთლიანად თუ არა, ოდნავ ნაკლებს მაინც, ჩვენვე გვანდობს“.

– ბედისწერას იგი ამსგავსებს ბობოქარ მდინარეს, რომელიც კალაპოტიდან გადასული ყველაფერს წაღეკავს. ამ ძალის მოთოკვა შეიძლება წინასწარ ზომების მიღებით, ჯებირების გაშენებით, არხების გაჭრით, ე.ი. ადამიანს შეუძლია მოთოკოს აუცილებლობა

და დაუქვემდებაროს თავის ინტერესებს ამ აუცილებლობის განმსაზღვრელი კანონების ცოდნის საფუძველზე.

– მაკიაველი გვასწავლის ბედისწერის მიმართ შიში და სიფრთხილე შევცვალოთ გაბედულებით და თამამად შევეუტიოთ მას. მთავარია, რომ ადამიანს შეუძლია დაძლიოს და მოათვინიეროს ბედისწერა და ამაში მისი აქტიურობაა განმსაზღვრელი. აუცილებლობას (ბედისწერას) უნდა შევეუტიოთ და ჩვენი მოქმედებებით მოვთოკოთ; ამით საპირისპირო შედეგებს მოგვცემს, ვიდრე მჭერმეტყველებითი პოზიციის დაკავებისას.

– მაკიაველის მტკიცებით, „უმჯობესია თამამი იყო, ვიდრე ფრთხილი და წინდახედული, რადგანაც ბედისწერა ქალია, და მის მოსათვინიერებლად არ უნდა იშურებდე მუჯღუგუნებსა და წიხლებს: ვინც არ იშურებს, უფრო ადვილად იურვებს მას, ვიდრე ფრთხილი და მოკრძალებული კაცი. ამიტომ ბედისწერა, ქალისა არ იყოს, ყოველთვის სიჭაბუკეს ამჯობინებს, რადგანაც სიჭაბუკე უფრო თამამია, დაურიდალი. და უფრო თავდაჯერებულად ბრძანებლობს“.

არ კმარა, მარტო აუცილებლობა გქონდეს შემეცნებული, საჭიროა განსაზღვრო, შენი მოქმედება რამდენად შეესაბამება დროისა და ეპოქის მოთხოვნილებას. ორი ადამიანიდან ერთი თუ ანგარიშს უწევს დროის მოთხოვნებს და მეორე არა, მაკიაველის მტკიცებით, პირველი მიაღწევს დასახულ მიზანს, მეორე კი განწირულია წარუმატებლობისათვის. „ბედნიერია ის, ვისი მოქმედებაც დროის თავისებურებას ეთანხმება და ესადაგება, და ზუსტად ასევე უბედურია ის, ვისი მოქმედებაც დროს არ შეესაბამება“.

6. კონფლიქტის სოციოლოგიის საწყისები მაკიაველთან.

– მაკიაველი იცნობს კოლექტიურ ინტერესებს, რომლებიც განაპირობებენ ადამიანთა ერთი ჯგუფის მეორესთან დაპირისპირებას და მიაჩნია, რომ ასეთი დაპირისპირების არენაა მთელი სოციალური ისტორია. ეს არის მდიდფრებისა და ღარიბების, კეთილშობილთა და პლებეების, დიდებულებისა და ხალხის, მთავრობიდა მასების დაპირისპირება. ეს არის ორ საპირისპირო პოლუსზე მოთავსებულ სოციალურ ჯგუფთა ბრძოლა – ერთის მხრივ ქონების, პრესტიჟის, მდგომარეობის, ძალაუფლების მქონეთა ბრძოლა მათ შესანარჩუნებლად, მეორეს მხრივ ქონებას, პრესტიჟს, მდგომარეობას და ძალაუფლებას მოკლებულთა ბრძოლა მათ მოსაპოვებლად.

– მაკიაველის აზრით, საზოგადოებაში ინტერესებისა და ღირებულებების მიხედვით გათიშვა იწვევს სოციალურ ჯგუფებს შორის კონფლიქტს, რაც სოციალური ცხოვრების ნაკლი კი არაა, არამედ დადებითი მომენტი, რადგან კონფლიქტისა და დაპირისპირების გარეშე არაა მოძრაობა, ხოლო საზოგადოება ისეთი ყოფიერებაა, რომელიც მუდმივ მოძრაობაში იმყოფება. ეს მოძრაობა შეიძლება იყოს აღმავალი და დაღმავალი, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ მის გარეშე არ არსებობს საზოგადოებრივი ცხოვრება. მოძრაობის ერთადერთი წყარო კი კონფლიქტია, ამიტომ იგი დადებით როლს თამაშობს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. საზოგადოებაში გაწონასწორებული მდგომარეობა არსებობს, მაგრამ ის მომენტალურია, კონფლიქტი კი მარადიული.

– კონფლიქტის მოწინააღმდეგენი „არ ითვალისწინებენ იმას, რომ ყოველ რესპუბლიკაში არის ორი განსხვავებული გუნება-განწყობა – სახალხო და აზნაურთა და რომ ყველა კანონი მიღებული თავისუფლების სახელით წარმოიშვა ხალხისა და გრანდების უთანხმოებებიდან... ყველა, ვინც დაწვრილებით გამოიკვლევს რომის ამბოხთა შედეგებს, აღმოაჩენს, რომ მათგან გამომდინარეობს არა განდევნა ან ძალადობა, რომელთაც ზიანი მოაქვთ საერთოდ კეთილდღეობისათვის, არამედ დგინდება კანონები, რომელნიც ამტკიცებენ საზოგადოებრივ თავისუფლებას“.

– მაკიაველი სვამს სოციალური მეცნიერების ფუნდამენტურ კითხვას: იმ უმაღლეს ღირებულებას, რასაც თავისუფლება წარმოადგენს და რისთვისაც წარმოებს ბრძოლა საზოგადოებაში, ვინ უფრო კარგად იცავს და ინახავს – დიდებულები თუ ხალხი?

– საქმე ისაა, რომ დიდებულებს აქვთ თავისუფლება, ხალხი კი იბრძვის თავისუფლების მოპოვებისათვის. ამის გამო ეს ორი სოციალური ჯგუფი უპირისპირდება ერთმანეთს. ვის უფრო მეტი მიზეზი აქვს ამბოხებისა, იმას, ვინც თავისუფლებას ფლობს და ცდილობს მის შენარჩუნებას, თუ იმას, ვინც თავისუფლებას მოკლებულია და ცდილობს მის მოპოვებას. ანუ, ვის უნდა დაეკისროს თავისუფლების დაცვა – დიდებულებს, თუ ხალხს?

– უპირატესობა უნდა მიენიჭოს დიდებულებს, რადგან სადაც მათ ჰქონდათ თავისუფლების დაცვა მინდობილი, თავისუფლება უფრო დიდხანს არსებობდა, ვიდრე სადაც მას ხალხი, ანუ პლებსი იცავდა. იმ ადამიანებს უფრო უნდა ვანდოთ თავისუფლების დაცვა, ვინც ნაკლებად ესწრაფვის მის დაუფლებას.

– დიდებულებისა და ხალხის დაპირისპირება და ბრძოლა გამოწვეულია იმით, რომ როდესაც ერთსა და იმავე ღირებულებაზე არიან ორიენტირებული, მაშინაც კი, მას სხვადასხვა მიზნით უდგებიან. ხალხის მდიდარი ნაწილი, პრივილეგირებულნი თავისუფლებისათვის იბრძვიან, რათა უზრუნველყონ თავიანთი ბატონობა, დანარჩენები, ე.ი. ხალხის დიდი უმრავლესობა თავისუფლებისთვის იბრძვის, რათა უზრუნველყოს თავისი უშიშროება. „ხალხის მცირედი ნაწილი თავისუფლებას ისურვებს, რათა იბატონოს, ხოლო დანარჩენი, ისინი კი დიდი უმრავლესობაა, ესწრაფვიან თავისუფლებას თავიანთი უშიშროებისათვის“.

7. მაკიაველი საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობის შესახებ: მთავარი და ხალხი. „გარწმუნებთ, რომ ხალხი უფრო მყარია და გაცილებით მეტად განსჯადი ყოველგვარ მთავარზე“. აქ არის გამოთქმული საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობა. იმათთვის, ვინც ხალხს ბრბოსთან აიგივებდა, საზოგადოებრივი აზრი ღირებულებას მოკლებული იყო, რადგან საერთოდ უარყოფდნენ ბრბოს აზროვნების უნარს, ან კიდევ მისგან სერიოზულ რამეს არ მოელოდნენ. ამიტომ საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელობა გაიგივებული იყო ბრბოს მნიშვნელობასთან, ე.ი. ნულის ტოლი იყო. მაკიაველი კი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ხალხს და ბრბოს და გაბედულად ამტკიცებს, რომ საკმაო საფუძველი არსებობს გავრცელებული შეხედულებისათვის, რომლის მიხედვითაც „ხალხის ხმას უდარებენ ღვთის ხმას“ („ხმა ერისა – ხმა ღვთისა.“ – “Vox Populi Vox Dei est”).

- საზოგადოებრივი აზრი განჭვრეტს მოვლენათა მომავალ მსვლელობას და შეუძლია დარწმუნებით იმსჯელოს ხდომილებათა თანამედროვე ვითარებაზე.
- ხალხის, საზოგადოების აზრი უფრო მაღლა დგას მთავრის აზრზე და მასთან შედარებით სწორიცაა.
- მოვლენათა მსვლელობის „წინასწარ ხედვაში საზოგადოებრივი აზრი აღწევს ისეთ გასაოცარ შედეგებს, რომ გეჩვენება, თითქოს რაღაც საიდუმლო უნარით ხალხი ცხადად წინასწარ გრძნობს, რა აღმოჩნდება მისთვის სიკეთე და რა ბოროტება“.
- ხალხი თუ იშვიათად უშვებს შეცდომას, მაშინ მთავარი უფრო დიდ შეცდომას უშვებს.
- ხალხი მთავარზე უფრო კარგ არჩევანს აკეთებს, იმდენად, რომ ხალხს ვერაფრით დაიყოლიებ, საზოგადოებრივი დიდება მიაგოს უღირსს და გახრწნილი ქცევის ადამიანს.
- ხალხი უფრო პრინციპულია, ვიდრე მთავარი.
- ხალხი, მართალია, ზოგჯერ უწესრიგობების წყაროა, მაგრამ თუ შევადარებთ ხალხის მიერ ჩადენილ უწესრიგობებს მთავრებიდან მომდინარესთან, ასევე ხალხის დიად საქმეებს, მთავართა დიად საქმეებთან, აღმოჩნდება, რომ „ხალხი დიდი უპირატესობის მქონეა მთავართან შედარებით სიქველესა და დიდებაშიც“.
- მართალია, მთავრებს გარკვეული უპირატესობანი აქვთ ახალი წყაროების დადგენასა და კანონების დაწერაში, მაგრამ, სამაგიეროდ ხალხს უპირატესობა აქვთ ახალი წყობის არსებობის შენარჩუნებაში.
- მთავართან შედარებით, ხალხი კეთილ საქმეებშიც უპირატესობის მქონეა. ამავე დროს, ხალხი უფრო ნაკლებად სერიოზულ შეცდომას უშვებს, ვიდრე მთავარი.
- ხალხის შეცდომა სიტყვით, დარწმუნებითაც გასწორებადია, მაშინ, როდესაც მტავრის შეცდომის გასწორებას „ქირურგიული ჩარევა“ სჭირდება. აქედან გამომდინარე, ხალხის დაავადება გაცილებით უფრო ადვილად განკურნებადია, ვიდრე მთავრისა.
- ხალხის სისასტიკე მიმართულია იმათ წინააღმდეგ, ვინც საერთო სიკეთეზე აღმართავს მახვილს. მთავრის სისასტიკე კი მიმართულია მისი პირადი სიკეთის დამრღვევთა წინააღმდეგ.
- როცა ხალხი აღვირს გადაიგდებს და აღზევდება, საშიშია არა ის სიგიჟე, რომელსაც იმ მომენტში სჩადის, არამედ მომავალი მოსალოდნელი შედეგი, ტირანიის სახით. ცუდი მთავრის შემთხვევაში კი პირიქითაა. აწმყოშია საშიში მის მიერ ჩადენილი სიგიჟის ბოროტება და მხოლოდ მომავალზე ამყარებენ იმედს, რადგან ტირანიის ცუდმა ქცევამ შეიძლება ადადგინოს თავისუფლება იმით, რომ ხალხი აუჯანყდება.
- მაკიაველი გმობს ბრბოს, რომელსაც გონიერი მოქმედების უნარი არა აქვს და რომლის ძალა სიმრავლეშია. როგორც კი აიმრავლე დაიშლება, ბრბო კარგავს უნარს და არ მოიმოქმედებს იმას, რასაც ბრბოდ ყოფნის მომენტში ჩაიდენდა. ბრბოს არ აქვს

შიშის უნარი მაშინ, როდესაც თითოეული განმხილველად დარჩენილი ბრბოს წევრი შიშის ფაქტორს ემორჩილება და მოკლებულია გამბედაობას.

8. მაკიაველი ღირებულებითი ორიენტაციების ცვლის რაობის შესახებ.

პლატონის შემდეგ მხოლოდ მაკიაველმა მიაქცია ყურადღება იმ ვითარებას, რომ ღირებულებითი ორიენტაციების კონფლიქტს და ცვლას იწვევს, არა მხოლოდ სოციალურ-პოლიტიკური, არამედ, ასაკობრივი ფაქტორებიც. იგი კარგად ხედავს, რომ წარსული თუ თანამედროვე მოვლენების ობიექტური აღქმისას, ასევე აუცილებელია სუბიექტის განწყობა, მისი მზაობა, სინამდვილე აღიქვას ისე, როგორც ის არის, ან კიდევ სინამდვილის აღებაში შექონდეს ადამიანური მომენტები, იქნება ეს მისი ასაკი, თუ მდგომარეობა.

– ადამიანები ერთსა და იმავე სინამდვილეს სხვადასხვა სიტუაციაში სხვადასხვაგვარად აღიქვამენ. ეს გამოწვეულია იმითაც, რომ მათი ღირებულებითი ორიენტაციები ასაკთან ერთად იცვლებიან. ის, რაც ერთ ასაკში მის აღტაცებას და მოეონებას იმსახურებს, სხვა ასაკში საერთოდ არაა მისთვის მნიშვნელობის მქონე. რატომ ხდება, რომ ადამიანის სიცოცხლის სხვადასხვა ასაკის შეფასებაში განსხვავებული თვალსაზრისებია – „თითქოს მოხუცები არ უნდა ცდებოდნენ თავიანთი სიყმაწვილისა და ხანგრძლივობის დროის შეფასებაში, რადგან ერთიც და მეორეც მათთვის ერთნაირად კარგადაა ცნობილი, ისინი ხომ ამ დროს საკუთარი თვალთ აღიქვამენ. ეს სამართლიანი იქნებოდა მაშინ, თუ ადამიანებს ცხოვრების ყველა ასაკში ექნებოდათ ისეთივე მსჯელობანი და სურვილები, მიდრეკილებები და აზრები, როგორც ჰქონდათ ყმაწვილკაცობაში. როცა ადამიანები ბერდებიან ძალა აკლდებათ, მაგრამ ემატებათ ჭკუა და გონიერება, ამიტომ აუცილებლად ყველაფერს, რაც მათ ყმაწვილკაცობაში ეხვეწებოდათ ასატანადაც და კარგადაც კი, მოხუცებულობაში აღიქვამენ ცუდად და აღმაშფოთებლად. იმის ნაცვლად, რომ ამას აბრალებდნენ საკუთარ განსჯას, ისინი ადანაშაულებენ ეპოქას“.

9. პოლიტიკა და მორალი (ზნეობა). მაკიაველიზმის არსი.

– მთავარი სხვას უნდა ამბობდეს და სხვას უნდა აკეთებდეს. „ყოველი მთავარი უნდა ცდილობდეს, გულმოწყალე და არა სასტიკი კაცის სახელი მოიხვეჭოს, მაგრამ უთავოდ არ უნდა იყენებდეს გულმოწყალებას. ჩეზარე ბორჯიას სასტიკ კაცად თვლიდნენ, მაგრამ სწორედ ამ თავისი სისასტიკის წყალობით დაამყარა წესრიგი. ამიტომ მთავარი არაფრად არ უნდა აგდებდეს გამობას სისასტიკის გამო, თუკი ამის წყალობით ახერხებს იმას, რომ განხეთქილებისა და განდგომის საშუალება მოუსპოს თავის ქვეშევრდომებს“.

– მთავრის მიმართ ქვეშევრდომებს შეიძლება ორი გრძნობა ჰქონდეთ – სიყვარული და შიში. პირველი სიქველზე იქნება აგებული, მეორე – სისასტიკეზე. მაკიაველი რეკომენდაციას აძლევს შიშს, ე.ი. სისასტიკეს: „რა ჯობს, უყვარდე თუ ეშინოდეთ შენი? რაზედაც უპასუხებენ, რომ სასურველია ერთიც და მეორეც, მაგრამ რადგან ორივეს შეთავსება ძნელია, ამიტომ, თუკუ იძულებული იქნები ერთერთზე უარი თქვა, გაცილებით გიჯობს, შიშს უნერგავდე ხალხს და არა სიყვარულს“.

– რა იწვევს შიშს ადამიანებში და როგორ შეიძლება მისი დანერგვა? შიშის წყარო არ არის მოვალეობა, მას მხოლოდ სიყვარული ემყარება, შიშის წყარო სასჯელია, ამიტომ მაკიაველი ამართლებს ქვეშევრდომთა მიმართ სისასტიკეს... ოღონდ სისასტიკე უნდა იყოს ერთჯერადი და წუთიერი და არა დასაწყისში ნაწილობრივი და შემდეგ კი მზარდი“.

– სისასტიკე ერთობაში და ერთჯერადი უნდა იყოს, რათა ხალხს გონს მოსვლის საშუალება არ მიეცეს და ამრიგად, ნაკლებ მტკივნეულად განიცადოს იგი.

ქველმოქმედება კი ნელ-ნელა, წვეთ-წვეთობით უნდა გამოავლინო, რათა ხალხმა უკეთ შეძლოს მისი შეცნობა“.

– მაკიაველიზმის არსი ვლინდება იმაშიც, რომ მისთვის პოლიტიკაში განმსაზღვრელია არა პატიოსნება, არამედ ცნობიერება. მოღვაწეობაში კანონის ნაცვლად ძალაზე დამყარება, უზნეობა, გაუტანლობა, დაუნდობლობა, სისუსტე და ძალის გამოყენება. მთავარი უნდა იყოს ღომივით ძლიერი და მელასავით ცბიერი. სწორედ ამ თვისებათა ერთობლიობა არის მთავრის სიბრძნისა და დღეგრძელობის წყაროც და მაჩვენებელიც.

ამრიგად, უნდა გვახსოვდეს, რომ არსებობს ბრძოლის ორი სახე: ერთია ბრძოლა კანონების, ხოლო მეორე – ძალის მეშვეობით. პირველი ნიშნეულია ადამიანებისათვის, მეორე კი ცხოველებისათვის. მაგრამ რაკი პირველი ხშირად არასაკმარისია, ძალაუნებურად უნდა მივმართოთ ხოლმე მეორეს. ამიტომ მთავრისთვის აუცილებელია თანაბარი წარმატებით იბრძოდეს როგორც მხეცი და როგორც კაცი.

– სწორედ ამნაირი, თუმცა შეფარვით გამოთქმული შეგონებით მიმართავდნენ მთავრებს ძველი მწერლები, რომლებიც აღნიშნავდნენ, რომ აქილევსს და ძველი დროის ბევრ სხვა მთავარსაც აღსაზრდელად აბარებდნენ კენტავრ ქირიონს, რათა მისი მეთვალყურეობით დავაჟაკებულებიყვნენ. ამ ნახევრად მხეცისა და ნახევრად კაცის ზედამხედველობას ითვისებდეს და ისისხლხორცებდეს ორივეს ბუნებას, და რომ ერთი მეორეს გარეშე უდღეურია.

– ამრიგად, თუ მთავარი იძულებული იქნება, იბრძოდეს როგორც მხეცი, ცხოველთა მთელი სიმრავლიდან ღომსა და მელას უნდა ირჩევდეს, ვინაიდან ღომს არ შეუძლია თავი დაიცვას გველისგან, მელას – მგლებისგან. მაშასადამე, მელა უნდა იყო, რომ შენიშნო გველი, და ღომი, რომ დაიფრინო მგლები. იმას, ვინც მხოლოდ ღომობას იჩემებს, ბევრი რამ არ ესმის.

– ამიტომ კეთილგონიერი მთავარი შეუძლებელია თავისი აღქმის ერთგული იყოს, თუკი ეს ერთგულება საზიანო აღმოჩნდება მისთვის, ან თუ აღარ არსებობს მიზეზები, რომლებმაც ეს აღქმა დაადებინეს. ყველა კაცი რომ კარგი და კეთილი იყოს, ამნაირი ქცევა უკეთური იქნებოდა, მაგრამ რაკი ისინი ბოროტნი არიან და გამუდმებით არღვევენ იმას, რაც აღიქვს, შენ რატომღა უნდა უერთგულო შენს აღქმას მათ მიმართ? მთავარს არასდროს არ გამოეღვევა იმის კანონიერი მიზეზი, რომ გაამართლოს თავისი ორპირობა.

10. მაკიაველი მიზნისა და საშუალებების თანაფარდობის შესახებ პოლიტიკაში.

– მაკიაველის აზრით, მიზანი უნდა იყოს კეთილშობილი, რათა პოლიტიკოსის ქმედება ჩაითვალოს მოსაწონად. პოლიტიკოსის კეთილშობილება შეიძლება დავინახოთ იმაში, რომ ის ცდილობს, თავის სახელმწიფოს, თუ ერს მოუპოვოს დამოუკიდებლობა. ეს უპირველესი მიზანია. შემდეგ უზრუნველყოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს უშიშროება, ანუ შეეძლოს შინაურ და გარეულ მტრებთან ანგარიშის გასწორება. და ბოლოს მთავარმა უნდა შეზღუდოს საკუთარი ხელისუფლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი გადაიზრდება ტირანიაში. მან უნდა დაამყაროს კონსტიტუციური მმართველობა, შეაზღუდოს თავისი უფლებები, ეს განსაზღვრულია პოლიტიკოსის კეთილშობილ მიზანთა შორის.

– როგორი უნდა იყოს ამ მისანთა განხორციელების საშუალებები? ისეთი, როგორც უზრუნველყოფს წარმატებას მიზანთა განხორციელების გზაზე. ეს კი გამორიცხულია ქველმოქმედებით, ჰუმანიზმით, სიკეთის ქადაგებით. ჰომეპათიური მეთოდი საზოგადოებას არ გამოადგება. დემოკრატია და თავისუფლება არ დამყარდება დემოკრატიული მეთოდებით. მათი მიღწევა მხოლოდ ძალით შეიძლება.

– სამედიცინო ენაზე რომ ვთქვათ, საჭიროა ალეოპათია, ე.ი. მიზნის საწინააღმდეგო საშუალებების გამოყენება. რესპუბლიკის დამკვიდრებისათვის დიქტატურა, ჰუმანური მიზნების მიღწევას არაჰუმანური საშუალებები სჭირდება. ეს საშუალებანი არ უნდა ექვემდებარებოდეს მორალურ, რელიგიურ, თუ სხვა სახის შეზღუდვებს. ადამიანობის თვალსაზრისით ყველაზე სასტიკი და ყველაზე წარმოუდგენელიც უნდა იქნეს გამოყენებული, რადგან კეთილშობილ მიზანს ემსახურება.

– მაკიაველი ყოველგვარ საშუალებას მიიჩნევს დასაშვებად, თუ ეს საშუალებები კეთილ მიზანს ემსახურება და თვითონ არ იქცევიან მიზნებად. ბოროტება, როგორც საშუალება დასაშვებია, მაგრამ ბოროტება, როგორც მიზანი გამორიცხულია.

– დასაგმობია ის, ვინც მკაცრია იმისათვის, რომ გააფუჭოს და არა ის, ვინც ასეთია გამოსწორების მიზნით“. სწორედ აქედან მომდინარეობს ის ლაპიტარული ფრაზა, რომლის შინაარსიც გამოთქვა მაკიაველიმ და რომლის ფორმა შემდგომ ჩამოყალიბდა მაკიაველის პრინციპის სახელით – „მიზანი ამართლებს საშუალებას“.

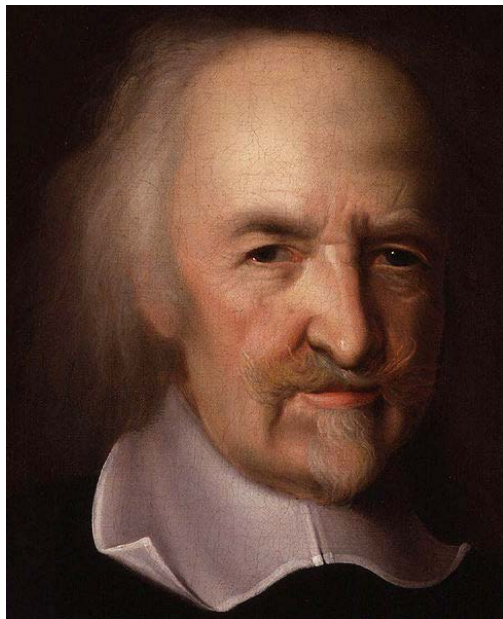
– შეიძლება მიზანი კეთილშობილი იყოს, მაგრამ თუ ამ მიმართულებით მოქმედებამ შედეგი ვერ გამოიღო, გამივა, რომ ამაოდ შეეწირა მსხვერპლი მიზანს. ამიტომ საშუალებების სახით ადამიანის არაადამიანურ მხეცურ მოქმედებას ამართლებს არა მარტო მიზანი, არამედ ის შედეგებიც, რაც მას მოყვება. მხეცობა ადამიანის დასადასაშაულებლად საკმარისია, მაგრამ ყურადღება უნდა მიექცეს შედეგს, რაც მოყვა ამ მხეცობას და თუ შედეგი დადებითია, მხეცობა გამართლებულია. ადამიანს „ადასაშაულებს ჩადენილი საქმე, ამართლებს შედეგი“. ეს არის ლოგიკური გაგრძელება დებულებისა: მიზანი ამართლებს საშუალებას.

მაკიაველი ამართლებს სისასტიკეს და მხეცურ ქმედებას არა თავის თავად, არამედ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ხდება ამაღლებული მიზნის მსახურებისათვის. ჩადენილი დანაშაული გამართლებადა, თუ შედეგი კეთილია.

– არცერთი კეთილგონიერი ადამიანი არ უსაყვედურებს მთავარს, თუ სამეფოს მოწესრიგების, ან რესპუბლიკის შექმნის მიზნით, ის მიმართავს რაიმე განსაკუთრებულ ზომებს. რას იზამთ. მას დაადანაშაულებს ჩადენილი, გაამართლებს შედეგი. და თუ შედეგი აღმოჩნდება კეთილი, ის ყოველთვის გამართლებული იქნება, რადგან უნდა გაიკიცხოს ის, ვინც მკაცრობს გაფუჭების მიზნით და არა ის, ვინც მკაცრია, რათა გაასწოროს ...“.

თომას ჰობსის სოციალური დოქტრინა

1. თომას ჰობსი და მისი ეპოქა. დაიბადა 1588წ და გარდაიცვალა 1679წ. ინგლისის რევოლუცია და ჰობსის მსოფლმხედველობა. ბრძოლა ინგლისის ბურჟუაზიასა და სამეფო ხელისუფლებას შორის, ასევე რელიგიური ბრძოლა როგორც ჰობსის სოციალური დოქტრინის შემუშავების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სოციალურ-პოლიტიკური ფაქტორი.

2. თომას ჰობსი როგორც პირველი მოაზროვნე, რომელმაც ბუნებრივი სამართლის საფუძველზე განავითარა საზოგადოების შესახებ სისტემური მოძღვრება და ბოლომდე მიიყვანა მექანიციზმის პრინციპების გავრცელება საზოგადოებაზე, მოაზრუნა აზროვნება ადამიანზე და აზროვნების ცენტრში დააყენა არა მხოლოდ მოაზრე, არამედ აქტიურად მოქმედი, მოსაქმე ადამიანი. ჰობსის მოძღვრების

ანთროპოცენტრისტული ხასიათი. მისი ძირითადი შრომებია: „მოქალაქის შესახებ“, და „ლევიათანი, ანუ ადამიანის, სახელმწიფოს, ქრისტიანული სახელმწიფოსა და ბნელეთის სახელმწიფოს შესახებ“.

3. ჰობსის მექანიცტურ მატერიალისტური ფილოსოფიის ძირითადი სტრუქტურული ელემენტები: I. ნაწილი – ფიზიკა, რომელიც თავის თავში მოიცავს: ლოგიკას, პირველ ფილოსოფიას ანუ ყოფიერების თეორიას, სივრცულ განზომილებას, ციურ სხეულთა და ვარსკვლავთა მოძრაობის თეორიას, გრძნობათა დახასიათებას და სხეულის შესახებ მოძღვრებას. II ნაწილი განიხილავს: ადამიანის ბუნებას, მოქალაქის რაობას და ხელოვნურ სხეულს – სახელმწიფოს. ჰობსის ფილოსოფია ესაა მოძღვრება ბუნებრივ და ხელოვნურ სხეულებზე, ანუ ბუნებრივი ფილოსოფია და სამოქალაქო ფილოსოფია, რომელიც თავის თავში აერთიანებს ეთიკასა და პოლიტიკას.

4. ჰობსი როგორც ადამიანი საზოგადოებრივი არსების არისტოტელისეული გაგების მოწინააღმდეგე და უარმყოფელი. ადამიანის არსებაში არსებული გაერთიანებისაკენ მისწრაფება არ ნიშნავს ამავე დროს გაერთიანების უნარის ქონას. ცოდნა და გონება როგორც ადამიანთა გაერთიანების საფუძველი. პატივისცემა და სარგებელი როგორც ადამიანთა გაერთიანების წარმართველი მიზნები. ეგოიზმი როგორც ადამიანური საქმიანობისა და მოღვაწეობის უმთავრესი სტიმული.

5. ფიზიკურ და გონებრივ უნართა თანასწორობა როგორც ადამიანთა შორის ურთიერთგაუტანლობისა და შიშის საფუძველი. ადამიანთა ბუნებრივი მდგომარეობა როგორც ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“. „ბუნებრივი სამართალი“, როგორც ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი სამართლებრივი წესები, რომელიც ადამიანს აძლევს უფლებას, „აკეთოს ყველაფერი, რაც სურს და ვის წინააღმდეგაც სურს“. ბუნებრივი სამართალი ვერ უზრუნველყოფს ადამიანთა უშიშროებას გარანტიებით.

6. ადამიანის გრძნობა და გონება როგორც სამოქალაქო საზოგადოებაზე გადასვლის საფუძველი. ბუნებრივი სამართალი და ბუნებრივი კანონი. ბუნებრივი კანონი როგორც ამკრძალავი, რომლის თანახმადაც ადამიანს ეკრძალება გააკეთოს ის რაც დამღუპველია მისი ცხოვრებისათვის ან ართმევს მისი შენარჩუნების საშუალებას. ბუნებითი სამართალი რაიმეს კეთება – არკეთების თავისუფლება, ბუნებრივი კანონი კი როგორც მოვალეობა. ბუნებრივი კანონი როგორც გონების მითითება და დანიშნულება და არა ადამიანთა შეთანხმების შედეგი.

7. ჰობსი ოცი ბუნებრივი კანონის არსისა და დანიშნულების შესახებ. ძირითადი კანონები გვაუწყებს: „უნდა ვეძებოთ მშვიდობა ყველგან სადაც შესაძლებელია მისი მიღწევა, თუ ეს არ შეიძლება, მაშინ უნდა ვეძებოთ საშუალებები ომისათვის“. – „ყველაფერზე უფლების შენარჩუნება შეუძლებელია, აუცილებელია ან სხვებს გადავცეთ ზოგიერთი უფლება ან საერთოდ უარი ვთქვათ მასზე. რახან ადამიანი ბუნებრივად მისწრაფვის მშვიდობისაკენ ამიტომ იგი უნდა დაკმაყოფილდეს თავისუფლების იმ ხარისხით რა ხარისხითაც ამას სხვების მიმართ უშვებს.

8. ხომ არ არის აქ წინააღმდეგობა? თუ ბუნებრივი კანონი გონების ბრძანება და მითითებაა იმის შესახებ თუ რისგან უნდა შეიკავონ ადამიანებმა თავი სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, მაშინ საიდან წარმოიშვება „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“. წინააღმდეგობა არ არის თუ კარგად გავითვალისწინებთ იმას, რომ 1. მართალია ადამიანი ეგოისტია, მაგრამ ის ბოროტი არ არის. მართალია ის მოითხოვს პირველ რიგში მისი ინტერესების დაკმაყოფილებას, მაგრამ მათ სხვა მისწრაფებებზე აქვთ – ესაა მისწრაფება აიცილოს სიკვდილი და შეინარჩუნოს სიცოცხლე, ეს კი უბიძგებს ადამიანებს მშვიდობიანი ცხოვრებისაკენ. გონება კი კარნახობს გზას, რომლითაც მშვიდობას და აყვავებას ეწევიან. 2. მართალია ბუნებრივი კანონები შეიძლება წვდომილი და ფორმულირებული იქნას ადამიანთა მიერ ბუნებრივ მდგომარეობაში, მაგრამ მათი დაცვა შესაძლებელია მხოლოდ სამოქალაქო საზოგადოების ან სახელმწიფოს ძალისხმევით. სხვა შემთხვევაში ამ კანონების მოთხოვნათა აღსრულება კეთილ ოცნებად დარჩება.

9. ადამიანს უნდა მიეცეს ადამიანური პიროვნების უსაფრთხოების გარანტია. თორემ ის ყოველ აზრს დაკარგავს. უფლებათა ურთიერთზე გადატანა ადამიანების მიერ ხდება

ხელშეკრულების გზით. ორი ან მრავალი ადამიანის მოქმედებას, რომლის მეშვეობითაც ერთმანეთზე გადააქვთ თავისი უფლებები. ხელშეკრულება ეწოდება. სამომავლო ხელშეკრულება – შეთანხმებაა, რომელსაც ადამიანები ან შიშით ან ნებაყოფლობით იცავენ. პირველ ადგილზეა ადამიანთა ნებაყოფლობითი შეთანხმება სახელმწიფოს შექმნის მიზნით.

10. ეგოიზმი და სიკვდილის შიში, როგორც ადამიანური ბუნების ორი ყველაზე ნათელი და ნამდვილი მისწრაფება, რომელიც სახელმწიფოს წარმოშობას ედება საფუძვლად. მართალია ადამიანები თანხმდებიან უსაფრთხოების მიზნით, მაგრამ უსაფრთხოების გარანტი მხოლოდ სახელმწიფო იქნება, ისეთი საერთო ძალაუფლება, რომელიც მრავალ ადამიანს აერთიანებს. იმისათვის, რომ ადამიანებმა მშვიდობით იცხოვრონ აუცილებელია სახელმწიფოს – ლევიათანის აბსოლუტური ძალაუფლება. ეს ძალაუფლება წარმოიშობა ადამიანთა ნებაყოფლობით შეთანხმების ანუ საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგად.

11. სახელმწიფოს წარმოშობის ბუნებრივი მიზეზი – დაპყრობაა.

12. ჰობსი სახელმწიფოსა და სუვერენული ძალაუფლების არსის შესახებ: „სახელმწიფო არის ერთიანი პირი, რომლის მოქმედებაც პასუხისმგებლად იქცა ადამიანთა დიდი ჯგუფი ურთიერთ (შეთანხმების) ხელშეკრულების საფუძველზე იმ მიზნით, რომ ამ პირს შეეძლოს ყველა მათგანის ძალისა და საშუალებების გამოყენება ისე, როგორც ამას საჭიროდ და აუცილებლად ჩათვლის მათივე მშვიდობისა და საერთო დაცვისათვის. აქ გასათვალისწინებელია სამი მომენტი:

1. სახელმწიფო სუვერენია, ყველა დანარჩენი კი ქვეშევრდომი. სახელმწიფოს ძალაუფლება ერთიანი და განუყრელია, იგი ყველას ნებას ერთ ნებაზე დაიყვანს.
2. ადამიანები (ქვეშევრდომები) პასუხისმგებელია.
3. ძალაუფლება კი არ არის პასუხისმგებელი.

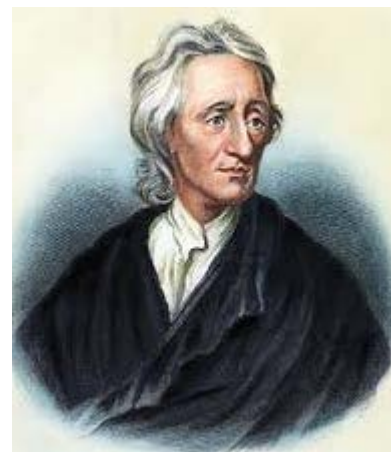
13. ჰობსის სახელმწიფოს წარმოშობის ხელშეკრულებითი თეორია, როგორც სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპის გამომრიცხველი, რომელიც ხალხს აცხადებს ყოველგვარი ძალაუფლების წყაროდ და საბოლოო მფლობელად. რატომ უწოდებენ ჰობსს სახელმწიფო ძალაუფლების აპოლოგეტს:

1. ხალხი არ არის სუვერენობის საფუძველი. ხალხმა ხომ უარი თქვა თავის უფლებებზე სუვერენის სასარგებლოდ.
2. სახელმწიფოს ყოველგვარი დასჯის გარეშე შეუძლია გააკეთოს ყველაფერი რაც სურს.
3. უზენაესი ხელისუფლების განადგურება შეუძლებელია იმ ადამიანთა გადაწყვეტილებით, რომელთა შეთანხმებითაც იქნა დადებული.
4. უზენაესი ხელისუფლების, თუნდაც დიქტატორულის არ არსებობა უფრო დამღუპველია, ვიდრე მისი არსებობა.
5. სახელმწიფო არის საკუთრების დაცვის გარანტი
6. კონტროლი ქვეშევრდომთა სულიერ ცხოვრებაზე, ცენზურა.
7. ძალაუფლების დანაწილება დაუშვებელია.

ჯონ ლოკის პოლიტიკური და სოციალური

შეხედულებები

ჯონ ლოკმა (1632-1704) თავისი სოციალურ-სამართლებრივი და პოლიტიკური მოძღვრება გადმოსცა შრომაში “ორი ტრაქტატი სახელმწიფო მმართველობის შესახებ”, რომელიც დაიწერა და გამოქვეყნდა 1690 წელს. იგი მოღვაწეობდა საკმაოდ მღელვარე ეპოქაში, რომელიც მოცული იყო რევოლუციებით და გადატრიალებებით. 1688 წელს როდესაც ინგლისში მოხდა გადატრიალება და მეფემ იაკობ II – ე სტიუარტმა, რომელიც აქამდე აბსოლუტურ პოლიტიკას ატარებდა, დატოვა ქვეყანა. ხოლო ახალი მეფე ვილჰელმ ორანელი დათანხმდა კონსტიტუციური მონარქიის დამყარებას, ლოკმა დაიჭირა იმ საზოგადოებრივი ჯგუფის პოზიცია რომელიც ცდილობდა საზოგადოების მართვასა და ხელმძღვანელობაში მოეპოვებინა გარანტირებული მონაწილეობის უფლება. როდესაც ამ ჯგუფმა თავის საწადელს მიაღწია, მან უწინარეს ყოვლისა გააკრიტიკა რევოლუციის ეპოქის რადიკალური შეხედულებები და გაიმიჯნა მისგან. მან მტკიცედ უარყო სახელმწიფო ძალაუფლების აბსოლუტურობისა და შეუზღუდველობის კონცეფცია.

მაგრამ იგი მთლიანად იზიარებდა ბუნებითი სამართლის, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების, სახალხო სუვერენიტეტის, პიროვნების ხელშეუვალი უფლებების, ხელისუფლების სახეთა ბალანსირებულობის, ტირანის წინააღმდეგ სახალხო აჯანყების კანონიერების შესახებ იდეებს. მაგრამ იგი, რასაკვირველია, უბრალოდ კი არ იმეორებდა მანამდე გამოთქმულ იდეებს, არამედ ავითარებდა მათ, სახეს უცვლიდა, ახალი ასპექტებითა და შტრიხებით ავსებდა მათ და საბოლოოდ შექმნა მთლიანი პოლიტიკურ - სამართლებრივი მოძღვრება – ადრეული ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის დოქტრინა.

მაშინ მიღებული ჩვეულების თანახმად ეს დოქტრინა იწყება სახელმწიფოს წარმოშობის საკითხის დასმითა და გარკვევით. მკაცრად, რომ ვთქვათ, სახელმწიფოებრიობის ნამდვილი გენეზისი (ჩასახვა) მთელი მისი სპეციფიკურობითა და კონკრეტულობით ლოკს უშუალოდ არც აინტერესებდა. ისტორიულ - ფაქტოლოგიური პრობლემა (ანუ სახელმწიფოს წარმოშობა)მის მიერ წამოყენებულ იქნა, როგორც სხვა, ნორმატიულ - თეორიული პრობლემის – თუ როგორი უნდა იყოს სახელმწიფოს ორგანიზაციული, ეთიკური და იურიდიული საფუძვლები – გადაჭრის ფორმა.

ლოკის აზრით, სახელმწიფოს წარმოშობამდე ადამიანები იმყოფებიან ბუნებრივ მდგომარეობაში. წინასახელმწიფოებრივ საერთო საცხოვრებელში არ არის ომი “ყველასი ყველას წინააღმდეგ”. ინდივიდები თავისუფალნი არიან, არ არიან ვინმე სხვის ნებაზე დამოკიდებულნი, არ სჭირდებათ არავითარი ნებართვა, თვით განაგებენ საკუთარ თავს და ქონებას. ბატონობს თანასწორობა “რომლის დროსაც ყოველი ძალაუფლება და ყოველი სამართალი თანაზიარია, თანაბარია, არავის არავისზე მეტი არ აქვს”. იმისთვის

რათა ბუნებრივ მდგომარეობაში მოქმედი ურთიერთობის კანონები და ნორმები დაცულ იყოს და რეალურად შეექმნათ ადამიანებს შორის ურთიერთობის მოწესრიგება, ბუნებამ თითოეული ადამიანი დააჯილდოვა უნარით განსაჯოს კანონის დამრღვევი და მიუზღოს მას შესაფერისი სასჯელი. მაგრამ ბუნებრივ მდგომარეობაში არ არსებობს ორგანოები, რომლებსაც შეეძლებოდათ პირნათლად და სამართლიანად, მიუდგომლად და ობიექტურად გადაჭრან ადამიანებს შორის წარმოქმნილი დავა, განახორციელოს ბუნებრივი კანონების დამღვევთა სათანადო დასჯა და ა.შ. ყოველივე ეს ბადებს უნდობლობის გარემოს, ახდენს ჩვეულებრივი გაწონასწორებული ცხოვრების დესტაბილიზაციას. ბუნებრივი და ხელშეუვალი უფლებების, თანასწორობისა და თავისუფლების, პიროვნების და საკუთრების დაცვის სათანადო დონეზე უზრუნველყოფის მიზნით ადამიანები თანხმდებიან შექმნან პოლიტიკური გაერთიანება-საზოგადოება, დააწესონ სახელმწიფო. ლოკი განსაკუთრებულ აქცენტს სვამს თანხმობაზე: “სახელმწიფოს ყოველ მშვიდობიან წარმოქმნასა და დაწესებას საფუძვლად თანხმობა-კონსენსუსი ჰქონდა”.

ლოკის მიხედვით სახელმწიფო ესაა ადამიანთა ერთობლიობა, რომლებიც გაერთიანებულნი არიან მათ მიერვე დადგენილი საერთო კანონის ეგიდის ქვეშ, რის საფუძველზეც ქმნიან ისეთ სასამართლო ინსტანციას, რომელსაც ძალუძს მათ შორის არსებული კონფლიქტების მოგვარება და დამნაშავეთა სამართლიანი დასჯა. კოლექტიურობის ყველა სხვა ფორმისგან (ოჯახის, საბატონო მფლობელობის, სამეურნეო ერთეულების) სახელმწიფო განსხვავდება იმით, რომ მხოლოდ იგი გამოთქვავს და გამოხატავს პოლიტიკურ ძალაუფლებას, ე.ი. უფლებას საზოგადოებრივი სიკეთის სახელით შექმნას საკუთრების დაცვისა და რეგულირების კანონები (სხვადასხვა სანქციების გამოვალისწინებელი), აგრეთვე იმის უფლებასაც გამოიყენოს საზოგადოების ძალა ამ კანონების აღსასრულებლად და საგარეო თავდასხმებისგან სახელმწიფოს დასაცავად.

სახელმწიფო არის ის სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც განახორციელებს და აღასრულებს საჯარო (ლოკთან - პოლიტიკურ) ძალაუფლებას, ხელისუფლებას. სახელმწიფოს წარმოქმნის საფუძველებს, ლოკი თითოეული ადამიანის თანშობილ, თავად ბუნებისმიერ მოცემულ თვისებებსა და ნებაში ხედავს იმ საფუძველს, რომლის მიხედვითაც მათ უფლება აქვთ იზრუნონ საკუთარ თავზე (პლიუს კაცობრიობის დანარჩენ ნაწილზეც) და აღკვეთონ და დასაჯონ სხვათა დანაშაულებრივი ქმედებანი. სწორედ ამ ბუნებრივ და თანშობილ თვისებებშია საძიებელი როგორც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების, ისე საზოგადოებათა წყარო და თავდაპირველი სამართლის სახეობები. აქ არის იმ ინდივიდუალიზმის ნათელი გამოვლინება, რომელიც პრაქტიკულად ყველა ლიბერალურ პოლიტიკურ-იურიდიულ დოქტრინას განმსჭვალავს.

ქმნიან რა ნებაყოფლობით სახელმწიფოს და ყურს უგდებენ გონების ხმას, ადამიანები ძალიან ზუსტად (შეიძლება ითქვას ძალიან ძუნწად) ზომავენ იმ უფლებამოსილებებს, რომელთა გადაცემასაც ისინი შემდგომ სახელმწიფოსთვის აპირებენ. ლოკთან იმაზე ლაპარაკიც ზედმეტია, რომ ადამიანები სახელმწიფოს

სასარგებლოდ უარს ამბობენ თავიანთ კუთვნილ ყველა ბუნებრივ უფლებებზე, საკუთრების, თავისუფლებისა და თანასწორობის უფლებებს არავის არ გადასცემს და არც არანაირ ვითარებაში არ უშვებს მათ გაუცხოებას და გადაცემას თვით სახელმწიფოსადმისაც კი. სწორედ ეს გაუსხვისებადი და ხელშეუვალი ღირებულებების სახელმწიფოს ხელისუფლებისა და მოქმედების საბოლოო საზღვრები და ზღუდეები, რომელთა გადალახვაც მას ეკრძალება და მისი არანაირი უფლებაც არ აქვს.

სახელმწიფო მის მიერ შემქმნელი ადამიანებისაგან ზუსტად იმდენ ძალაუფლებას იღებს, რამდენიც აუცილებელია და საკამრისი პოლიტიკური გაერთიანების მთავარი მიზნის მისაღწევად. ეს მიზანი კი მდგომარეობს იმაში, რომ ყველას (თითოეულს) შეეძლოს უზრუნველყოს, დაიცვას და რეალიზება გაუკეთოს თავის სამოქალაქო ინტერესებს: "სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, თავისუფლებას" და ისეთი მატერიალური და გარეგანი დოვლათის ფლობას, როგორებიცაა: ფული, მიწა, სახლი, საოჯახო ნივთები და ა.შ. "ყველა ჩამოთვლილ სიკეთეს, ჯ. ლოკმა, ერთი სახელი-საკუთრება უწოდა.

იმ თეზისის ფორმულირებაში, რომ სახელმწიფოს საქმიანობის მიზანი საკუთრების დაცვა, სამოქალაქო ინტერესების უზრუნველყოფა უნდა იყოს, საგსებით სწორია, აგრეთვე დავინახოთ ლოკის მიერ ადამიანთა სიცოცხლის ობიექტურ პირობებზე სახელმწიფოს დამოკიდებულების ფაქტის გაცნობიერება. ლოკმა ამით ყვეალზე რეალისტურად გამოხატა სახელმწიფოს ძირითადი მიზნები და ამ მიზნის მიღწევის საშუალებებიც, რომლებიც მოწოდებულია ხელი შეუწყოს ამ მთავარი მიზნის განხორციელებას: კანონიერება, ხელისუფლების დანაწილება, ერისათვის ოპტიმალური მმართველობის ფორმა, ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების შემთხვევაში ხალხის მხრიდან აჯანყების უფლება და სხვა.

კანონსა და კანონიერებაზე ლოკი დიდ იმედებს ამყარებდა. ადამიანის მიერ დადგენილ საერთო და ზოგად კანონში და მათ მიერვე აღიარებულ და სიკეთისა და ბოროტების საზომად დაშვებულ, ყველა კოლიზიათა გადაჭრის სამართლიან საშუალებებად გამოყენებულ კანონებში, იგი სახელმწიფოს მაკონსტრუირებელ პირველ ნიშანს ხედავდა. ნამდვილი აზრით, კანონი სრულებითაც არაა პირველი დანაწესი თუ დანიშნულება, რომელიც სამოქალაქო საზოგადოებიდან ან ადამიანთა მიერ დადგენილი საკანონმდებლო ორგანოდან მოდის. კანონის ტიტული აქვს მხოლოდ იმ აქტს, რომელიც გონიერ არსებას უთითებს და კარნახობს ისეთ ქცევას, რომელიც მისი საკუთარი ინტერესების შესატყვისი და საზოგადო სიკეთის მსახურიცაა იმავდროულად. თუ რაიმე დანაწესი, დადგენილება ასეთ ნორმა-მითითებებს არ შეიცავს, მაშინ იგი არ შეიძლება კანონად ჩაითვალოს. გარდა ამისა, ლოკის მიხედვით, კანონს აუცილებლად უნდა ახასიათებდეს სტაბილურობა და მოქმედების ხანგრძლივობა.

ხაზს უსვამს რა კანონიერების რეჟიმს, ლოკი დაჟინებით იცავს დებულებას: კონკრეტულად ვინც არ უნდა ფლობდეს უზენაეს ხელისუფლებას სახელმწიფოში, მან უნდა "მართოს იგი ხალხის მიერ გაცხადებული, მათთვის ცნობილი და დადგენილი მუდმივი კანონების მიხედვით და არა იმპროვიზირებული დადგენილებების გზით". კანონები მხოლოდ მაშინ უწყობენ ხელს სახელმწიფოს "მთავარი და დიდი მიზნის"

მიღწევას ხელს, როდესაც მათ ყველა იცნობს და ყველა ასრულებს და იცავს. სახელმწიფოში აბსოლუტურად არავინ, არანაირი ორგანო არ შეიძლება გამოვიდეს მისი კანონების დაქვემდებარებიდან. კანონი უზენაესია. ამით ლოკი “სამართლებრივი სახელმწიფოს” იდეის წინამორბედად მოგვევლინა, რომელიც XVII-XIX-ე საუკუნის ევროპაში ფართოდ გავრცელდა.

კანონის მაღალი პრესტიჟი იმისგან მომდინარეობს, რომ იგი, ლოკის მიხედვით პიროვნების თავისუფლების დაცვისა და გაფართოების გადაწყვეტი, ძირითადი ინსტრუმენტია, რომელიც ასევე იცავს ინდივიდს სხვა პირების თვითნებობისა და დესპოტური ნებისგან. “იქ, სადაც არ არის კანონები, არც თავისუფლებაა”. “ინდივიდუალური თავისუფლების ფუნქცია არ ამოიწურება ცალკე აღებული ადამიანის ცხოვრებაში პირველადი და უპირველესი მნიშვნელობით, ვინაიდან იგი აგრეთვე კიდევ მთლიანი პოლიტიკური ორგანიზმის საერთო და ზოგადი სიკეთის განუყოფელი ნაწილია. აი რატომაა შეუძლებელი ყველასთვის სიკეთის მიღწევა ისეთი არ ვუზრუნველყავით კანონის საშუალებით თითოეულის თავისუფლება. ლოკის ამ იდეებმა ევროპული პოლიტიკური მეცნიერება პოლიტიკურ-იურიდიული კულტურის ახალ საფეხურზე აიყვანა, რითაც სტიმული მისცა ამ მეცნიერების ერთ-ერთი ცენტრალური პრობლემის (“სახელმწიფო-პიროვნება”) ჰუმანიზმის სულისკვეთებით დამუშავებას.

როგორც სხვა პოლიტიკური დაწესებულებები და დადგენილებები, როგორც თავად სახელმწიფოც, ისე პოზიტიური კანონებიც უმრავლესობის ნებით და გადაწყვეტილებებით იქმნება. ლოკი გვიხსნის, რომ რომელიც გაერთიანების, (ერთიანი, მთლიანი) წარმონაქმნის ყველას ქმედება მიიღწევა მასში შემავალ პირთა მოწონებითა და მხარდაჭერით. ყოველი ასეთი წარმონაქმნი ერთი მიმართულებით უნდა მოძრაობდეს და აუცილებელია, იგი “მოძრაობდეს იქით სადაც მას ეზიდება ისეთი დიდი ძალა, როგორცაა უმრავლესობის თანხმობა”. აქედან დასკვნა: ყოველი ადამიანი, რომელიც თანახმაა სხვებთან ერთად შექმნას ერთიანი პოლიტიკური ორგანიზმი, ერთიანი მთავრობით, თავის თავზე იღებს “ვალდებულებას დაემორჩილოს უმრავლესობის გადაწყვეტილებას და ჩათვალოს იგი საბოლოო გადაწყვეტილებად”.

თავისუფლების რეჟიმის მხარდაჭერა, პოლიტიკური გაერთიანების „მთავარი და უდიდესი მიზნის,, რეალიზაცია აუცილებლად მოითხოვენ, ლოკის მიხედვით, რომ სახელმწიფოს საჯარო-ხელისუფლებრივი უფლებამოსილებანი ნათლად იყოს გამიზნული და განაწილებული მის სხვადასხვა ორგანოებს შორის, კანონების მიღების უფლებამოსილება (საკანონმდებლო ხელისუფლება) ეძლევა მთელი ერის მხოლოდ წარმომადგენლობით დაწესებულებას-პარლამენტს. კანონების ცხოვრებაში გატარების კომპეტენცია (აღმასრულებელი ძალაუფლება) სეფერება და ეკუთვნის მონარქს, მინისტრთა კაბინეტს. მათ უფლებამოსილებებს კიდევ განეკუთვნება უცხო სახელმწიფოებთან ურთიერთობის წარმოება (ფედერაციული ხელისუფლების წარმოება) ამით მას მხოლოდ იმის თქმა უნდა კი არ სურს, რომ ძალაუფლება აუცილებელია გაწონასწორდეს, არამედ ხელისუფლების უზურპაციის დაუშვებლობის, ხელისუფლების დესპოტური გამოყენების შესაძლებლობის თავიდან აცილების უზრუნველყოფის

მექანიზმების გამოძებნა სურს. მან ჩამოაყალიბა „ხელისუფლების ცალკეული ნაწილების“ კავშირისა და ურთიერთქმედების პრინციპები. საჯარო-სახელისუფლო საქმიანობის შესაბამისი ტიპები მის მიერ იერარქიულად აღმოჩნდა განლაგებული. პირველი ადგილი განეკუთვნება საკანონმდებლო ხელისუფლებას, როგორც ქვეყანაში უზენაეს (მაგრამ არა აბსოლუტურ) ძალაუფლებას. სხვა ხელისუფალნი მას უნდა დაემორჩილოს. ამავე დროს ისინი სრულებითაც არ წარმოადგენენ საკანონმდებლო ხელისუფლების მასიურ დამატებანს და მასზე საკმაოდ აქტიურ გავლენას ახდენენ, კერძოდ, აღმასრულებელი ხელისუფლება.

ერთიანი სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ცალკეული ნაწილების დიფერენციაციის განაწილების პრინციპების, კავშირისა და ურთიერთდამოკიდებულებების შესახებ ამგვარი წარმოდგენები საფუძვლად დაედო XVII-ე საუკუნეში წარმოქმნილ კონსტიტუციონალიზმის დოქტრინას. ყველაზე მეტად იგი განავითარა შარლ მონტესკიემ, ხოლო „ორი ტრაქტატი სახელმწიფო მართველობის შესახებ“ გამოსვლიდან ასი წლის შემდეგ ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების დეკლარაცია განაცხადებს: „საზოგადოებას, რომელშიც არ არის უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა და არ არის გატარებული ხელისუფლების დანაწილება, არ აქვს კონსტიტუცია“.

ევროპული პოლიტიკური აზრისთვის ტრადიციული საკითხი სახელმწიფოებრივი ფორმის შესახებ ლოკსაც აინტერესებდა. მართალია იგი არ ანიჭებდა რაღაც განსაკუთრებულ უპირატესობას მმართველობის რომელიმე უკვე ცნობილ ფორმას. მის მიერ კატეგორიულად უარყოფილია მხოლოდ აბსოლუტური-მონარქიული წყობა. მის სიმპატიას იმსახურებს შეზღუდული, კონსტიტუციური მონარქია. ლოკისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო ის რომ სახელმწიფოს ნებისმიერი ფორმა წარმოდგენილიყო საზოგადოებრივი ხელშეკრულებიდან და ადამიანთა ნებაყოფლობითი თანხმობიდან, რათა მას ჰქონოდა, „მმართველობის სათანადო სტრუქტურა“, დაეცვა ინდივიდთა ბუნებრივი უფლებები და თავისუფლებები, ეზრუნა ყველასთვის საერთო სიკეთეებზე.

ლოკს კარგად ესმოდა, რომ არ არსებობს ისეთი იდეალური სახელმწიფოებრივი ფორმები, რომლებიც ერთხელ და სამუდამოდ დაზღვეულნი იქნებოდნენ ტირანიაში გადაზრდის საშისშროებისაგან – წყობისაგან, სადაც ადგილი აქვს „ხელისუფლების განხორციელებას სამართლის გვერდის ავლით“. როდესაც ხელისუფლების ორგანოები (საკანონმდებლო, აღმასრულებელი - სულ ერთია) იწყებენ სამართლისა და საზოგადო თანხმობის იგნორირებას (უგულვებელყოფას), გვერდს უვლიან სახელმწიფოში მიღებულ კანონებს, მაშინ ხდება არა მხოლოდ ქვეყნის ნორმალური მართვის დეზორგანიზება და დაუცველი რჩება საკუთრება, არამედ ხდება თავად ხალხის დამონება და განადგურება. ხელისუფლების უზურპატორთა მისწრაფება ასეთი წესით უზრუნველყონ წესრიგი, სიმშვიდე და მშვიდობა სახელმწიფოში. ლოკის მიერ უარყოფა იმაზე მითითებით, რომ ტირანთა სასურველი სიმშვიდე სრულებითაც არ არის მშვიდობა, ისაა ძალადობისა და ძარცვის ყველაზე საშინელი მდგომარეობა რომელიც ხელს მხოლოდ ყაჩაღებსა და მჩაგვრელებს აძლევს.

იმ მმართველთა მიმართ, რომლებიც თავიანთ ხალხს დესპოტურად მართავენ, ხალხს მხოლოდ ერთი შესაძლებლობა რჩებათ-„შეღალადონ ზეცას“ და გამოიყენონ ძალა „უსამართლო და არაკანონიერი ძალის“ წინააღმდეგ. კანონის მიხედვით, ხალხს აქვს უფლება განსაჯოს, აქვს თუ არა მას საკმაო საფუძველი ღმერთსა თუ ზეცას შეღალადოს და დალოცვა ითხოვოს ტირანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ლოკის აზრით ხალხის სუვერენიტეტი საბოლოო ჯამში (და ეს ყველაზე უკეთ კრიზისულ სიტუაციებში ჩანს) უფრო მაღალია, ვიდრე მათ მიერ შექმნილი სახელმწიფოს სუვერენიტეტი. თუ ხალხის უმრავლესობას მიჩნია, რომ საჭიროა აღკვეთოს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დამრღვევ ხელისუფალთა თავხედობა, მაშინ სახალხო აჯანყება, მიზნით დააბრუნოს სახელმწიფო თავისუფლების, კანონის,, საზოგადო სიკეთისკენ მოძრაობის გზაზე, სავსებით გამართლებულია. ხალხის უფლება აჯანყებაზე და ძალადობით მოძალადე ხელისუფლების დამსობაზე არ არის შემთხვევითი რამ ლოკის დოქტრინაში.

ლოკმა მრავალი იდეა და შეხედულება განავითარა ახალი ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით, რომელიც ინგლისში მომხდარმა რევოლუციამ მოიტანა. ამგვარად, ისინი გამოსადეგი გახდა იმისთვის, რათა პასუხი გასცემოდა მომდევნო XVIII-ე საუკუნის პოლიტიკურ-სამართლებრივი ცხოვრების მაღალ თეორიულ და პრაქტიკულ შეკითხვებს-ანუ განმანათლებლობის საუკუნის და ახალი დროის ორი ყველაზე დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის: ფრანგულისა და ამერიკულის მიერ დასმულ შეკითხვებს.

შარლ – ლუი მონტესკიე. სოციოლოგიური შეხედულებები.

მონტესკიეს სოციოლოგიური შეხედულებები

1. საზოგადოებისა და მისი კანონების შესახებ.

მონტესკიე თავიდანვე ცდილობს საზოგადოებას მიუდგეს საერო პოზიციებიდან, ის გადაჭრით უპირისპირდება ავეუსტინეს, რომელიც ისტორიას განიხილავს, როგორც ორი – მიწიერი და სულიერი – საწყისის ბრძოლას. ასევე გაგდაჭრით უარყოფს ის თომა აქვინელის შეხედულებებს, რომელსაც სახელმწიფო ძალაუფლება „ღვთიური ნებიდან“ გამოყავს და ამტკიცებს, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება, საბოლოო ჯამში, დამოკიდებულია „ღვთიურ სამართალზე“. მონტესკიე აღიარებს ღმერთს, როგორც სამყაროსათვის პირველი ბიძგის მიმცემს, ამავე დროს უაზროდ მიაჩნია ღვთიური განსაზღვრულობის ძიება სოციალურ მოვლენებში.

მონტესკიე აცხადებს, რომ ისტორიისადმი თეოლოგიურ

მიდგომას პირდაპირ ფატალიზმისაკენ მივყავართ. თუ ღმერთი ყოველივეს განაგებს, ადამიანებს აღარაფერი დარჩენიათ გარდა იმისა, რომ დასხდნენ გულხელდაკრეფილი, იყვნენ პასიური მჭვრეტელები. მაგრამ XVIII საუკუნეში, გონის საყოველთაო დუდილის, ბურჟუაზიული რევოლუციის მზადების პერიოდში, ყველაზე ზომიერი და მშვიდი განმანათლებლებიც კი გადაჭრით კიცხავდნენ ადამიანებს, რომლებიც ურიგდებიან სოციალურ სიცრუეს. „კანონთა გონში“ მონტესკიე აკრიტიკებს ფატალისტურ მსოფლმხედველობას: „მოძღვრება ბედისწერის შესახებ, რომელიც ყველაფერს მართავს, მმართველსაც გადააქცევს აუღელვებელ მჭვრეტელად; მას გონია, რომ უკვე ყველაფერი გაკეთებულია და მას საქმე აღარა აქვს“.

ხელმწიფის ფატალიზმზე არანაკლებ საშიშია ქვეშევდრომთა ფატალიზმი. მონტესკიეს მიაჩნია, რომ უბრალო ადამიანს არა აქვს უფლება ხელი აწიოს მბრძანებელზე, მაგრამ მორალური პროტესტის, არა ცუდით, არამედ კაღმით, თავისი უფლებებისა და ინტერესების, ლეგალური უფლებებით დაცვის არათუ უფლება აქვს, არამედ ვალდებულიცაა. დესპოტიზმთან შერიგებული მოქალაქე კარგავს მოქალაქედ წოდების უფლებას, გადაიქცევა მონად და ზიზღის ღირსია. მრავალწლიანი განაზრებების დასასრულს თავისი მთავარი ნაშრომის წინასიტყვაობაში მონტესკიე წერს: „მე დავიწყე ადამიანების შესწავლა და ვნახე რომ მათი კანონებისა და ზნეობის უსასრულო მრავალფეროვნება არაა გამოწვეული მხოლოდ მათი ფანტაზიით. მე დავადგინე ზოგადი საწყისები და ვნახე, რომ კერძო შენთხვევები თავისთავად ექვემდებარებიან მათ, რომ ყოველი ხალხის ისტორია, როგორც შედეგი, გამოდის მათგან და ყოველი კერძო კანონი დაკავშირებულია სხვა კანონთან ან დამოკიდებულია სხვა, უფრო ზოგად კანონზე“.

ამგვარად, ფრანგი განმანათლებელი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება კანონზომიერი პროცესია, თანაც საზოგადოების კანონები არაა გარედან თავსმოხვეული, არამედ არსებობენ თვით მასში, როგორც ცალკეული სოციალური მოვლენების არსი. „კანონთა გონში“ ღრმა მიხვედრაა, რომ კანონების ობიექტურ საფუძვლად მიჩნეულია საგანთა ბუნებიდან გამომდინარე აუცილებელი მიმართებები.

ამავე დროს, მონტესკიე სხვა განმანათლებლების მსგავსად პიროვნებას ანიჭებს სოციალური დემიურგის როლს და სოციალურ კანონებს თვლის კანონმდებელთა თავისუფალი ქმედების პროდუქტად. აქ ის ფაქტობრივად ერთმანეთში აურევს კანონს, როგორც სამართლის მეცნიერების კატეგორიას იმ საზოგადოებრივ კანონებთან, რომლებიც არ არიან დამოკიდებული ადამიანების ნებასა და ცნობიერებაზე; მონტესკიეს ნაშრომებში მრავლადაა კანონების ვოლუნტარისტული, სუბიექტურ-იდეალისტური განსაზღვრებები. მაგალითად, „კანონთა გონის“ მესამე თავში მონტესკიე ამტკიცებს, XVI თავში, სადაც კანონი გაიგივებულია კანონმდებლის დადგენილებასთან. ყველა სოციალური უბედურების მიზეზს მონტესკიე ხედავს იმაში, რომ „კანონმდებელთა უმრავლესობა ძალზე შეზღუდული ადამიანები არიან, რომლებიც შემთხვევით მოხვდნენ ხელმძღვანელთა შორის და ითვალისწინებენ, მხოლოდ საკუთარ შეხედულებებსა და ფანტაზიას“. უნდა ითქვას, რომ მონტესკიე ხშირად ეჭვობს საკუთარი სეხედულებების მცდარობას. ასეთ შემთხვევაში ადამიანთა საზოგადოება გვეძლევა ქაოსად,

ურთიერთგამომრიცხავ ნებათა შეჯახებების შედეგად. პროგრესის იდეა აქ გამორიცხულია. მეცნიერება საზოგადოების შესახებ ასევე შეუძლებელი გახდება.

ამგვარად, დასვა რა საკითხი საზოგადოების კანონების ობიექტურობის შესახებ, მონტესკიემ, როგორც ყველა სოციოლოგმა XIX საუკუნემდე ვერ შესძლო თანმიმდევრულად დაეცვა საკუთარი პოზიცია. ის მუდმივ წინააღმდეგობაშია, სოციალური კანონები მასთან ხან ობიექტურია, ხან სუბიექტურია, ე.ი. ხელოვნურად იქმნება კანონმდებლების მიერ. მონტესკიეს სუბიექტივიზმი იმ დროისათვის ანტიფეოდალური ხასიათის მატარებელია, რადგან საკითხი ეხება ფეოდალურ ურთიერთობებში ჩაკარგულ პიროვნებას და მის რეაბილიტაციას. მას მხედველობაში ყავს არა ფეოდალი „ყაჩაღი,“ ან განდევნილი წმინდანი. ის უფრო მაღლა აყენებს პიროვნებას, რომელიც ქმნის კანონებს საზოგადოებრივი პროგრესისათვის, განათლებისა და კულტურისათვის. ამიტომ მისთვის კანონზომიერების პრობლემა ორგანულ კავშირშია კანონმდებელთა როლის პრობლემასა და იმ როლის დადგენასთან, რომელსაც საზოგადოებაში ასრულებს ადამიანთა მორალი და მორალური შეხედულებები. მონტესკიე ამტკიცებს, რომ ადამიანთა მორალს, ერთი მხრივ განაპირობებს გეოგრაფიული გარემო, მეორე მხრივ კი არსებული პოლიტიკური წყობა. ის აქ არ იცავს მონისტიკურ პოზიციას, მაგრამ ორივე შემთხვევაში აწყობს წინასწარგანსაზღვრულობის რელიგიური თეორია. საბოლოო ჯამში, ადამიანთა ზნეობა, მონტესკიეს აზრით, ეფუძნება ადამიანის ბუნებასა და საზოგადოებრივ გარემოს. საზოგადოებრივი გარემო მასთან პოლიტიკური წყობისა და გაბატონებული კანონმდებლობის იგივეობრივია.

მაშასადამე, მონტესკიე ამტკიცებს, რომ ზნეობრივ განსხვავებებს საფუძვლად უდევს გეოგრაფიული და საზოგადოებრივი პირობები, თუმცა ის გამორიცხავს კლასობრივი განსხვავების ფაქტორს. მისი თანამედროვე საზოგადოების კლასობრივი სტრუქტურის იგნორირება სუსტი ადგილია მონტესკიესა და ბურჟუაზიული რევოლუციის სხვა წინამორბედთა ნააზრევში. ამ მხრივ ფრანგი განმანათლებლები ჩამორჩებოდნენ ბურჟუაზიულ ეკონომისტებს, ადამ სმიტსა (1723-1790) და დავიდ რიკარდოს (1772-1823), რომლებიც ხედავენ, მაგრამ ცდილობენ შენიღბონ ან სულაც დამალონ საზოგადოების სტრუქტურის ეკონომიკური საფუძვლები. ფრანგი განმანათლებლები ასევე ჩამორჩებიან ფრანგ ისტორიკოსებს – ტიერის (1795-1856), მინიეს (1796-1884) და გიზოს (1787-1874), რომლებიც ცდილობდნენ XVIII საუკუნის საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციისათვის შეეხედათ კლასობრივი ბრძოლის პოზიციებიდან. მონტესკიესათვის კლასობრივი ბრძოლა არის პოლიტიკური პრინციპების ბრძოლის გამოვლენა. ის უპირატესად საუბრობს არისტოკრატის რღვევაზე, ვიდრე არისტოკრატის პრინციპზე, აკრიტიკებდა უფრო დესპოტიზმს, ვიდრე დესპოტიზმის იდეას. თუმცა მონტესკიე უკვე გრძნობს, რომ იდეებისა და პრინციპების შეჯახებების უკან დგას რეალური საზოგადოებრივი ძალების წინააღმდეგობა, იცის, რომ დემოკრატიზმისა და არისტოკრატის პრინციპების განსხვავებისას, დემოკრატიის უკან დგას ხალხი, ხოლო არისტოკრატის უკან ხალხის დამმონებელთა მცირე ჯგუფი.

საზოგადოების პროგრესული განვითარება მონტესკიეს საკმაოდ ზედაპირულად და შეზღუდულად ესმის. ის ცდილობს საზოგადოებრივი ცხოვრების საწყისებს მიუღვეს ისტორიულად. ის შეეცადა გაეცა პასუხი ადამიანთა საზოგადოებისა და სახელმწიფოს აღმოცენების კონკრეტულ მიზეზებზე. აქ ის მთლიანად მოქცეულია ბუნებრივი სამართლის თეორიის ჩარჩოებში (სპინოზა ჰოლანდიაში, ჰობსი და ლოკი ინგლისში) და ამტკიცებს, რომ თავდაპირველ, ბუნებრივ მდგომარეობაში ადამიანებმა არ იციან სახელმწიფო და მხოლოდ დროთა განმავლობაში მივიდნენ მისი ორგანიზების აუცილებლობის აღიარებამდე. ამავე დროს მონტესკიე ემხრობა ბუნებრივი სამართლის მიმდევრებს, რომელთა თანახმად თავდაპირველად ცხოვრება იყო მშვიდი, მეგობრული და მშვიდობიანი ყოველგვარი დაპირისპირების, მტრობისა და ურთიერთხოცვის გარეშე. პირველყოფილი საზოგადოებისა და ადამიანის იდეალიზირება მონტესკიესათვის არის მისი თანამედროვე ფეოდალური კულტურის კრიტიკა.

პირველყოფილ ადამიანებს, ამტკიცებს მონტესკიე, არ სჭირდებოდათ ერთმანეთთან ბრძოლა. პირიქით, ძირეულად იყვნენ დაინტერესებული მშვიდობიან ურთიერთობებში. მათ სხვა ადამიანებზე ბატონობის სურვილიც კი არ გაუჩნდებოდათ, რადგან ეს სურვილები უფრო რთულ ურთიერთობებს უკავშირდება. ამიტომ მშვიდობა და არა ომი, ასკენის მონტესკიე, იყო ადამიანის პირველი ბუნებრივი კანონი. მონტესკიეს ეს განცხადება უპირისპირდება იმ იდეოლოგიას, რომლის თანახმად ომი ადამიანის ბუნების აუცილებელი თვისებაა.

მეორე ბუნებრივ კანონად ფრანგი განმანათლებელი თელის ადამიანის სწრაფვას მოიპოვოს საკვები. საზოგადოებისადმი იდეალისტური მიდგომა ხელს უშლის მონტესკიეს გააკეთოს სწორი დასკვნები საზოგადოების განვითარებისათვის მატერიალური წარმოების როლის შესახებ. წარმოება მას ესმის, როგორც საზოგადოებაზე გავლენის მქონე ერთ-ერთი ფაქტორი. მონტესკიესათვის ადამიანის სამეურნეო საქმიანობა მისივე ფიზიოლოგიური მოთხოვნილებებიდანაა წარმოებული. ის ამტკიცებს, რომ საზოგადოების აღმოცენების ერთ-ერთი მიზეზია ყოველი ცოცხალი ორგანიზმის სწრაფვა მისი ბუნების მეორე ცოცხალი ორგანიზმისაკენ და ამ სწრაფვას მონტესკიე ეძახის მესამე ბუნებრივ კანონს.

სამი კანონის საფუძველზე საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიის დაცვით მონტესკიეს გამოყავს მეოთხე – საზოგადოებაში ცხოვრების სურვილის კანონი, ანუ ადამიანის მიერ საზოგადოებისა და სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობის გაცნობიერება, რაც უშუალოდ გამომდინარეობს ადამიანის რაციონალური უნარიდან – გააკეთოს დასკვნები, მიიღოს გადაწყვეტილებები.

დიდ ინტერესს იმსახურებს მონტესკიეს გენიალური მიხვედრა პირველყოფილ საზოგადოებაში კერძო საკუთრების არარსებობის შესახებ. მონტესკიე აცხადებს, რომ უთხრეს რა უარი ბუნებრივ დამოუკიდებლობას, ადამიანებმა უარი უთხრეს ქონების ბუნებრივ ერთობასაც. ამგვარად, კერძო საკუთრებას ის განიხილავს, როგორც ისტორიული განვითარების შედეგებით გვიანდელ პროდიუქტს. მაგრამ, რადგან მონტესკიე მომხრეა კერძომესაკუთრული ურთიერთობებისა, ამ მიხვედრიდან მონტესკიე

აკეთებს რიგ დამახინჯებულ დასკვნებს. კერძო საკუთრება მასთან არის საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგი, ე.ი. დამოკიდებულია იურიდიულ ნორმებზე. მონტესკიესათვის ასეთი კერძო საკუთრება ცივილიზებულიობის გამოვლენაა. ის ცდილობს დაამტკიცოს, რომ საზოგადოებრივი სიმდიდრედ კერძოზე პრიმატის აღიარების დროსაც კი არავის არა აქვს უფლება ჩამოართვას ადამიანს მისი საკუთრების იოტისოდენა ნაწილიც კი.

2. მონტესკიეს გეოგრაფიზმი.

ცნობილია, რომ გეოგრაფიული თეორიის ბევრი თანამედროვე მომხრე რეაქციული შეხედულებებისაა. ისინი ირწმუნებიან, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება ვერ შეიცვლება გეოგრაფიული გარემოს ცვლილებების გარეშე, ხოლო რადგან ეს უკანასკნელი საკმაოდ ნელი ტენპით იცვლება, ცხადია არალოგიკურად უნდა გამოცხადდეს სოციალური რევოლუციები.

მონტესკიე სხვაგვარად ფიქრობს. მან გეოგრაფიულ გარემოს მიმართა მხოლოდ იმიტომ, რომ დაემტკიცებინა – ისტორიის სვლა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ღმერთზე, არამედ ბუნებრივ მიზეზებზე და ამიტომ არა რელიგიას, არამედ მეცნიერებას შეუძლია გაიგოს საზოგადოებრივი ცხოვრების კანონზომიერებები.

როგორც აღინიშნა „კანონთა გონში“ მთელი წიგნები და თავები ეძღვნება ბუნებრივ ფაქტორებს – კლიმატს, ნიადაგს და ა.შ. მეთოთხმეტე წიგნის სათაურია – „კანონებისა და კლიმატთა თვისებებისადმი მათი მიმართების შესახებ“. აქ დეტალურადაა განხილული კლიმატის გავლენა ადამიანების ხასიათზე, მათ ადამიანებსა და ზნეობაზე, სახელმწიფოებრივი წყობის ფორმებზე.

კლიმატისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას განმანათლებელი იმით ასაბუთებს, რომ სხვადასხვა კლიმატურ პირობებში განსხვავდებიან გონის ხასიათი და გულის ვნებები. ცივი კლიმატი აყალიბებს ძლიერ და ე.ი. უფრო აქტიურებს, შრომისმოყვარეებსა და მიზანმიმართულებს. ცხელი ჰავა სიზარმაცეს, სიფაქიზეს, გულგრილობას უწყობს ხელს. რამდენადმე მიაბიტურად, მაგრამ მატერიალისტური პოზიციით ასაბუთებს მონტესკიე ადამიანის სულიერი ცხოვრების დამოკიდებულებას მის ფიზიკურ ორგანიზაციაზე. მისი მსჯელობის ლოგიკა დაახლოებით ასეთია: სიცხე და სიცივე სახეს უცვლიან სხეულს, სხეული თავის მხრივ ზემოქმედებს სხეულზე.

ამიტომ ცივიკლიმატიან ქვეყნებში ადამიანები უფრო ძლიერები არიან, ვიდრე ცხელ ქვეყნებში. ჯანმრთელი და ძლიერი ადამიანი უფრო ენდობა საკუთარ თავს, უფრო ვაჟკაცია, უსაფრთხოების თვალსაზრისით უფრო თვითდაჯერებულია, უფრო პირდაპირია, ნაკლებად ეჭვიანია, ნაკლებად პოლიტიკანია და ეშმაკი. „მოაქციეთ ადამიანი ცხელ და ჩაკეტილ ვითარებაში, ის ძალზე მოდუნდება და მოეშვება. თუ ამ ვითარებაში მას მოსთხოვთ რაიმე ვაჟკაცურ ნაბიჯს, ის აუცილებლად შეიკავებს თავს. მოდუნებული კაცი კარგეს სულიერ სიფხიზლეს, შიშით უყურებს ყველაფერს, თავს უმწეოდ გრძნობს.

ცხელი ქვეყნების მკვიდრი მოხუცებით არიან, ცივი ქვეყნების ადამიანები კი ყმაწვილებივით”.

მონტესკიე თამამად სვამს კითხვას სახელმწიფოს წყობის შესახებ, და იმის შესახებ, თუ როგორ ახდენს მასზე გავლენას კლიმატი. მისი მსჯელობებიდან ჩანს, რომ საფრანგეთში გავრცელებული მეფური დესპოტიზმი პირდაპირ ეწინააღმდეგება მის კლიმატს ე.ი. არაბუნებრივია. უნდა ითქვას, რომ კლიმატზე აქცენტს მეორე მხარეცაა აქვს. მას შეიძლება გაემართლებინა რეაქციული რეჟიმები, რომლებიც თითქოსდა პასუხობენ კიდევ თავიანთ გეოგრაფიულ გარემოს. კერძოდ, მონტესკიე ამართლებს აზიური ქვეყნების პოლიტიკური თვითნებობას, ირწმუნება, რომ ეს ცხელი ჰავის აუცილებელი შედეგია. ამ და სხვა მსგავსი მცდარი დასკვნების წინააღმდეგ გამოდიან XVIII საუკუნის მატერიალისტები ჰელვეციუსის მეთაურობით.

არანაკლებ შეცდომებს უშვებს მონტესკიე, როდესაც ეხება ნიადაგის როლს ადამიანთა მორალსა და სოციალურ-ეკონომიკურ წყობაში. მისი აზრით ამა თუ იმ ქვეყნის ტერიტორიის ვაკე განფენილობა განაპირობებს დესპოტურ რეჟიმს, მაშინ როდესაც მთაგორიანი რელიეფი ხელს უწყობს თავისუფლებას. ზუსტად ასევე, მონტესკიე ღრმად და რწმუნებული, რომ კუნძულის მცხოვრებლებს უფრო ახასიათებთ თავისუფლებისადმი მიდრეკილება, ვიდრე კონტინენტის მკვიდრთ. „კუნძულები – წერს ის – ჩვეულებრივ პატარები არიან და აქ ძნელია მოსახლეობის ერთმა ნაწილმა დაჩაგროს მეორე; დიდი იმპერიებისაგან ისინი ზღვით ან ოკეანით არიან დაცილებული და ტირანია მათგან ვერ მიიღებს მხარდაჭერას; ზღვა გზას უღობავს დამპყრობლებს; კუნძულის მცხოვრებთარ არ ემუქრებათ დამორჩილება, ისინი ადვილად ინარჩუნებენ თავიანთ კანონებს”.

3. მოძღვრება სახელმწიფოსა და სამართალზე.

ფეოდალური სახელმწიფოს გაქრობის წინახანებში საფრანგეთის ბურჟუაზია, პირველ რიგში, დაუფიქრდა სახელმწიფო ძალაუფლების ბუნებას. მონტესკიეს სოციოლოგიურ პრობლემებში დიდი ადგილი უკავია სახელმწიფოს წარმოშობისა და განვითარების პრობლემებს. მას არ სჯერა, რომ სახელმწიფო დამოკიდებულია ღვთიურ ნებაზე; ძალაუფლების ღვთიური წარმოშობის თეორიული აღიარება მიგვიყვანს ყველაზე დახვეწილ თეოლოგიურ შეხედულებებთან, როგორსაც იცავდნენ „ეკლესიის მამები” და თომა აქვინელი; პოლიტიკურად კი სამუდამოდ ამკვიდრებს დესპოტიზმს მისთვის დამახასიათებელ ვარიაციებში. შეიძლება დაუპირისპირდე სახელმწიფოებრივ ძალაუფლებას თუ ის ღვთაებრივი წარმოშობისაა, როგორი არასამართლიანიც არ უნდა იყოს ის? ამიტომ განმანათლებლები, მათ შორის მონტესკიე, ამოდის ხელშეკრულების თეორიიდან და ამტკიცებს, რომ პოლიტიკურ წყობას ქმნის არა მიღებული ძალები, არამედ ადამიანები, ადამიანების ინტერესებისათვის. ანიჭებდა რა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სახელმწიფოს წარმოშობის ბიოლოგიურ და გეოგრაფიულ წანამდვრებს, მონტესკიე ამავე დროს დარწმუნებულია, რომ საბოლოო ჯამში სახელმწიფო არის

ადამიანური გონის პროდუქტი. ადამიანებმა, გაიგეს, გააცნობიერეს, რომ სახელმწიფოს გარეშე ისინი ვერ შესძლებენ ნორმალურად არსებობასა და განვითარებას და ამიტომ მათ, ბუნებრივი მდგომარეობის საპირისპიროდ, უპირატესობა მიანიჭეს სახელმწიფოს.

მაგრამ, თუნდაც შეზღუდულად და ფორმალურად ის მაინც ამტკიცებდა, რომ სახელმწიფო ძალაუფლება არსებობს ხალხისათვის და შეესაბამება მის ხასიათს. მონტესკიეს ეზიზლება წყობა სადაც მასები ხმაჩაკმენდილია. მონტესკიეს მიაჩნია, რომ ცალკეულ შემთხვევებში შესაძლებელია და საჭიროცაა ხალხისაგან რაღაცეები ისწავლო.

მონტესკიე მიუთითებს სახელმწიფოებრივი ძალაუფლების სამ ძირითად ფორმაზე, რომლებსაც, მისი აზრით, შეუძლიათ გარკვეული დოზით შეასრულონ აუცილებელი სოციალური ფუნქციები; ესაა – რესპუბლიკა, მონარქია და დესპოტია. რესპუბლიკა მონტესკიესათვის არის მმართველობა, რომლის უმაღლესი ძალაუფლება მთლიანად ან ნაწილობრივ ხალხის ხელშია. მონარქია მას ესმის, როგორც ერთი ადამიანის მმართველობა, რასაც ის ახორციელებს კანონების საშუალებით. რაც შეეხება დესპოტიას, ის განისაზღვრება, როგორც სახელმწიფოებრივი წყობა, რომელიც სრულად ემორჩილება ერთი ადამიანის სურვილებს და ადგილი აქვს კანონების სრულ იგნორირებას.

რესპუბლიკურ წყობაზე საუბრისას მონტესკიე იცავს საყოველთაო საარჩევნო უფლებებს. ის ამტკიცებს, რომ ხალხს შეუძლია ღირსეული ხელმძღვანელის არჩევა და მისი კონტროლი. ამავე დროს ის წინააღმდეგება ხალხიდან გამოსულების ხელმძღვანელ თანამდებობებზე დანიშვნას. ეს უნდა გავიგოთ როგორც მისი კომპრომისი პრივილეგირებულ ფენებთან მიმართებაში. ხალხი, წერს მონტესკიე, ძალზე ჭკვიანურად ირჩევს თავის ხელმძღვანელს, ვისაც ანდობს ძალაუფლებას. მან იცის, მაგალითად, რომ ვიღაც კარგი მეომარია და ირჩევს მას სამხედრო ხელმძღვანელად, იცის, რომ ვიღაც სამართლიანი და პატიოსანი მოსამართლეა და ყოყმანის გარეშე ანდობს მას ამ სფეროს ხელმძღვანელობას. „მაგრამ, შესძლებს კი თავად შეასრულოს რაიმე დიდი საქმე – კითხულობს მონტესკიე – შეისწავლოს ადგილი, ვითარება, შესაძლებლობა, ხელსაყრელი მომენტები, გამოიყენოს ეს ცოდნა? რა ის ამას ვერ შესძლებს...

ისევე, როგორც მოქალაქეთა უმრავლესობას შეუძლია იყოს ამომრჩეველი, მაგრამ არა აქვს ყველა აუცილებელი თვისება იყოს არჩეული, ასევე ხალხს შეუძლია გააკონტროლოს სხვისი საქმიანობა, მაგრამ თავად ძალიან გაუჭირდება სხვისი წაძლოლა, ნეგატიური შედეგები კი მასვე დაუბრუნდება.

რესპუბლიკის მთავარ ნაკლს მონტესკიე იმაში ხედავს, რომ მას უშუალოდ ხელმძღვანელობს ხალხთა მასები, რომელთა ქმედებები განისაზღვრებიან „ვნებებით და არა გონებით“, ამიტომ ის უპირატესობას ანიჭებს გონიერ მონარქს, მაგრამ აღიარებს, რომ რესპუბლიკა რიგ შემთხვევებში არანაკლებ კანონზომიერია, ვიდრე მონარქია. ფრანგი განმანათლებლის ამ იდეას ქონდა ძალზე პროგრესული მნიშვნელობა.

მიუხედავად განათლებული მონარქისადმი თავისი თანაგრძნობისა, მსოფლიო ისტორიაში მონტესკიე პოულობს მონარქიულ წყობასთან შედარებით რესპუბლიკური წყობის უპირატესობების დასაბუთებებს. „სპარსულ წერილებში“ ის პოლემიკაშია ფეოდალურ ისტორიოგრაფებთან, რომლებიც ვერც კი ამჩნევდნენ მმართველობის რესპუბლიკურ ფორმას. ამისათვის ის მიმართავს არა მხოლოდ ძველ საბერძნეთს, ძველი რომის ან კართაგენის ისტორიებს, არამედ მიუთითებს, რომ განვითარების გარკვეულ სტადიაზე იტალიასა, ესპანეთსა და გერმანიაშიც არსებობდა მართვის რესპუბლიკური ფორმა. ძველი საბერძნეთის ისტორიას ის უყურებს, როგორც მონარქიული ძალაუფლებისაგან ბერძენი ხალხის თანდათანობით განთავისუფლების ისტორიას. მხოლოდ რესპუბლიკაში, ასკენის მონტესკიე, შეიძინეს ძველმა ბერძნებმა ჭეშმარიტი თავისუფლება და მიაღწიეს მეურნეობისა და კულტურის აღმავლობას.

მონტესკიე წინააღმდეგია საფრანგეთის მონარქიის რევოლუციის გზით დამხობისა, მაგრამ იძულებულია აღიაროს ძველ სამყაროში არსებული რევოლუციური ბრძოლის მნიშვნელობა. ის აღნიშნავს, რომ ძველ სამყაროში რესპუბლიკური წყობა დამკვიდრდა მონარქიის მხრიდან დაუნდობელი წინააღმდეგობის დაძლევის შედეგად.

სუბიექტურად, მაგრამ მონტესკიეს არ სურს ასეთი ბრძოლა საფრანგეთში, აღნიშნავს კომპრომისს სამეფო ძალაუფლების მხრიდან. ბურჟუაზიული რევოლუციის მომხრენი სხვაგვარად აფასებენ მის გამოსვლებს. ისინი სწორედ მონტესკიეს შრომებზე დაყრდნობით ასაბუთებდნენ საფრანგეთში რესპუბლიკური წყობის დამკვიდრების აუცილებლობას.

„სპარსულ წერილებში“ გატარებულია მშვენიერი აზრი რესპუბლიკური რეჟიმის ეკონომიკური უპირატესობების შესახებ. მონტესკიე ღიად აცხადებს, რომ სამოქალაქო თანასწორობა ხელს უწყობს მოსახლეობის კეთილდღეობას, მაშინ როდესაც დესპოტიზმს მიყევართ მოსახლეობის დიდი ნაწილის გადატაკებამდე. რესპუბლიკაში ქვეყნის სიმდიდრეს მიყევართ მოსახლეობის ზრდისაკენ. „მართვის სირბილე – წერს მონტესკიე – საოცრად უწყობს ხელს ადამიანის მოღვაწის გამრავლებას. ყველა რესპუბლიკა ამის დადასტურებაა, ყველაზე მეტად კი შვეიცარიის და პოლანდია, ევროპის ყველაზე ცუდი ქვეყანა, თუ მხედველობაში მივიღებთ მათი ტერიტორიების ბუნებრივ პირობებს, და მაინც ყველაზე მეტად დასახლებული ქვეყნებია.

არაფერი ისე არ იზიდავს უცხოელებს, როგორც თავისუფლება და მისი მუდმივი თანმდევი სიმდიდრე: პირველი მიმზიდველია თავისთავად; ჩვენს მოთხოვნილებებს თავისით მიყვართ მეორისაკენ.

ადამიანები მრავლდებიან იმ ქვეყნებში, სადაც ბარაქა იძლევა ბავშვების დაპურების შესაძლებლობას და რაც არანაირად არ ამცირებს მშობლების კეთილდღეობას.

სამოქალაქო თანასწორობასაც კი, რომელსაც მოყვება სიმდიდრის თანასწორობაც, ბარაქა და სიცოცხლე შეაქვს პოლიტიკური ცხეულის ყველა ნაწილში და ავრცელებს ყველგან.

ეს არაა იმ ქვეყნებში, სადაც გაბატონებულია უსამართლობა: მეფე, სამეფო კარი და კერძო პირთა შეზღუდული რაოდენობა ფლობს მთელ სიმდიდრეს, სხვა ყველა სიღარიბის მარწუხებშია მოქცეული.

თუ ადამიანი სიღარიბით იხრჩობა და გრძნობს, რომ მისი შვილებიც უარეს დღეში იქნებიან, ის არც დაქორწინდება ან თუ დაქორწინდა, შეეცდება ცოტა იყოლიოს ბავშვები. მას არ სურს, რომ მისი მემკვიდრეები მასზე დაბლა იდგნენ ქონებრივი თუ სოციალური კიბის საფეხურებზე.

მონტესკიეს ეს სიტყვები პირდაპირ ასხავს წყალს მალთუსიანელების, წისქვილზე, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ მშრომელთა გაღარიბება შედეგია მათი ზედმეტი გამრავლებისა. მონტესკიეს ესმოდა, რომ სიღარიბის მიზეზები ეს არ არის, მაგრამ ვერ ჩაწვდა იდეას, რომ ფართო მასების კეთილდღეობა მიუღწეველია გარკვეული სოციალური წყობების ჩარჩოებში.

მნიშვნელოვანია მონტესკიეს იდეური დაპირისპირება საფრანგეთში დესპოტურ რეჟიმთან. „სპარსულ წერილებში“ ის ატარებს აზრს, რომ ფრანგი მეფეების არასამართლიანი, ხალხთა მასების საწინააღმდეგო ქმედებები აღემატება აღმოსავლეთის სულთანებისა და ფადიშახების ტირანულ ძალაუფლებებს. თუ სპარსელები უსიტყვოდ ემორჩილებიან თავიანთ მონარქს, მონტესკიეს აზრით, ისინი ამას აკეთებენ დაუფიქრებლად. საფრანგეთში კი მეფის მორჩილებაშია ადამიანთა აზრებიც. ესენი გააზრებულად ემსახურებიან თავიანთ დესპოტს, ანუ არიან მეფის მონები. ამავე დროს, მონტესკიეს აზრით, მასები არსებითად იგნორირებენ მეფეს. მისგან მომავალი არც სიკეთე და არც ბოროტება არ სჭირდებათ მათ, მესამე ფენას. „თუნდაც რომ ათმა მეფემ, ერთმანეთი ამოხოცოს ხალხი ვერავითარ სხვაობას ვერ დაინახავს, სულერთია, თითქოს აქამდე ათიოდე სული თანმიმდევრულად განაგებდა მათ“.

ფრანგი მეფე ყველაზე ძლიერი ხელმწიფეა ევროპაში – აგრძელებს მონტესკიე – მას არა აქვს ოქროს საბადოები ესპანელი მეფის მსგავსად, მაგრამ სხვა მეფეებზე მეტი სიმდიდრე აქვს, რადგან ის უნამუსოდ ძარცვავს მთელს ხალხს, სხვა ხალხების გასაძარცვად ეწევა არასამართლიან ომებს, აწარმოებს თაღლითურ ფინანსურ ოპერაციებს. ფრანგი მეფე, ირონიულად შენიშბავს მონტესკიე, ერთნაირი გენიალობით მართავს თავის ოჯახსა და თავის სახელმწიფოს. ის აჯილდოვებს იმას, ვინც ემსახურება საფრანგეთს, ვინც მის წინაშე წარმატებით მლიქვნელობს, თან ეს ბოლო პირველს ურჩევნია.

„სპარსულ წერილებში“ მონტესკიე აკრიტიკებს დესპოტიზმს კონკრეტული ფაქტებითა და მათი ილუსტრირებით, როგორც წარსულის მაგალითებით, ასევე მისი თანამედროვე ეპოქიდან აღებული ფრაგმენტებით. „კანონთა გონში“ კი მონტესკიე ცდილობს თეორიულად გამოააშკაროს დესპოტიზმის უვარგისობა, მისი ბოროტი ბუნება, მიუხედავად მმართველთა ხასიათისა. არცერთ დესპოტურ სახელმწიფოში, აცხადებს ის,

არავითარი კანონი არ არსებობს. თუმცა კანონები რომც არსებობდნენ მათ რეალურად ნოლზე დაიყვანდნენ, რადგან არ არსებობს დაწესებულება ამ კანონების დასაცავად. შეუზღუდავი მონარქი, როგორც წესი, თავის ძალაუფლებას ანდობს მატყუარებსა და უსინდისო ხალხს, რომლებიც ნაკლებ ფიქრობენ ქვეყნის სიკეთეზე, უფრო საკუთარ სიმდიდრეზე. რაც შეეხება თვით დესპოტს, ის იმდენად შეეჩვია მლიქვნელობას, უსინდისობასა, უმეცრებასა და სიცრუეს, რომ კარგავს ყველა დადებით თვისებებს და გადაიქცევა ამოროლაურ არსებად, ცხოველური ინსტინქტების ტყვედ. დესპოტურ სახელმწიფოში, თვლის მონტესკიე, ადამიანი, რომელსაც ყველა ხუთი გრძნობა ეუბნება, რომ ის არის ყველაფერი და სხვა არაფერს არ წარმოადგენს, ბუნებრივია არის ზარმაცი, უმეცარი და გახრწნილი. დესპოტური რეჟიმი, ამტკიცებს ის, იგივე ტერორისტული რეჟიმიც, რომელმაც მხოლოდ ერთი გზა იცის – მოქალაქეთა დაშინება. ამიტომ, ასკენის მონტესკიე, დესპოტიზმი არ არის მყარი და სიცოცხლისუნარიანი.

„კანონთა გონის“ მეხუთე წიგნის XIII თავში მონტესკიე დესპოტურ მმართველობას ადარებს ლუიზიანას ჩვეულებრივ ველურებს, რომლებიც ნაყოფის მოსაწვევტად ძირში ჭრიან ხეს. ასე მოქმედებს დესპოტური მმართველობა, თავადვე ჭრის ტოტს, რომელზედაც თავადვე ზის.

ფეოდალურ-დესპოტურ რეჟიმს მონტესკიე უპირისპირებს კონსტიტუციურ მონარქიას ან რესპუბლიკურ რეჟიმს და ლოკის მსგავსად ანვითარებს ძალაუფლების დანაწილების კომპრომისულ თეორიას – ძალაუფლებას ანაწილებს საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ძალაუფლებად, რომლებიც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი არიან. მონტესკიე დარწმუნებულია, რომ თუ მონარქი მართვისას არ ჩაერევა სასამართლო ფუნქციებში, ხოლო საკანონმდებლო ორგანო მხოლოდ კანონებს დაადგენს და არ მართავს ქვეყანას, ფეოდალური საზოგადოების ყველა ფენა კმაყოფილი დარჩება, კერძოდ, ბურჟუაზია არ გადაეკიდება მტრად არისტოკრატიულ ელიტას. ამ საკითხში მონტესკიე, ლოკის მსგავსად ორიენტირებულია ინგლისის 1688-1689 წლების სახელოვან რევოლუციაზე, როდესაც გაფორმდა კლასობრივი კომპრომისი ბურჟუაზიასა და ფეოდალურ არისტოკრატიას შორის. ასეთ კომპრომისზე ოცნებობდა მონტესკიე საფრანგეთისათვის. თავისთავად, ძალაუფლების დანაწილების თეორია პროგრესულ როლს ასრულებდა მონტესკიეს ეპოქაში, რადგან გარკვეული დოზით ზღუდავს მონარქის საკანონმდებლო და სასამართლო უფლებებს. მაგრამ არსებითად, ქონდა დიდი ნაკლი, რადგან ანადგურებდა სახელმწიფო ერთიანობის ძალას. აღმასრულებელ ძალაუფლებას ანიჭებდა დამოუკიდებლობას საკანონმდებლო ძალაუფლებისაგან და ფაქტობრივად კონტროლის გარეშე აყენებდა მას, ხოლო საკანონმდებლო ძალაუფლება გადააქცია ორგანიზაციად, რომელიც ქმნის კანონებს, ადევნებს ყურადღებას მათ ქმედითუნარიანობას, შესრულებას. ძალაუფლებებს შორის ჩნდებოდა კონფლიქტები. ძალაუფლების დანაწილების თეორია ფრანგი განმანათლებლის კომპრომისის ტიპური მაგალითია.

ასევე მოზომილი და კომპრომისული ხასიათისაა მონტესკიეს მცდელობა პრინციპულად განეცალკევებინა მონარქიული და დესპოტური რეჟიმები. რესპუბლიკაში, ირწმუნებოდა

მონტესკიე, ბატონობს სიკეთის პრინციპი, მონარქიაში – ღირსების პრინციპი, ხოლო დესპოტურ რეჟიმს ახასიათებს შიშის პრინციპი. მარქსი, ერთ-ერთ წერილში მკაცრად აკრიტიკებს მონტესკიეს ამ დებულებას. მონარქიის პრინციპია არაადამიანურობა და მონტესკიე არ არის მართალი, როდესაც ღირსებას მონარქიის პრინციპად სახავს. ის ცდილობს გაექცეს სიძნელეს, როდესაც სურს განასხვავოს მონარქია, დესპოტია და ტირანია. მაგრამ ეს ერთი და იგივეა, უკეთეს შემთხვევაში მიუთითებს ზნეობის სხვადასხვაობაზე ერთსა და იმავე პრინციპის ჩარჩოებში. სადაც მონარქიულ პრინციპს უმრავლესობა ემხრობა იქ ადამიანი უმცირესობაშია, ხოლო სადაც მონარქიული პრინციპი ეჭვს არ იწვევს, იქ ადამიანი საერთოდ გამქრალია – თვლის კ.მარქსი.

როდესაც იცავს მონარქიის პრინციპს მონტესკიე, დემოკრატი რუსოსაგან განსხვავებით, ამოდის ბურჟუაზიული ზედაფენების ინტერესებიდან. ის თავადაც გულახდილად აღიარებს, რომ შეუძლებელია მოიაზრო მონარქიული მმართველობა პრივილეგირებული უმცირესობის გარეშე, მდიდარი ვაჭრების, მეწარმეების, დიდგვაროვნების არსებობის გარეშე. მაგრამ მთელი თავისი კლასობრივი შეზღუდულობის მიუხედავად მონტესკიე აქაც ბევრად მაღლა დგას ბურჟუაზიის უფრო გვიანდელ იდეოლოგიებთან შედარებით. ის იცავს ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ თავისუფლებას და მოითხოვს, რომ მონარქიული ძალაუფლება მთელი პატივით მოეკიდოს ხალხს. მონარქიის პრინციპი იწყებს ლპობას, ამტკიცებს მონტესკიე, როდესაც სახელმწიფოში მაღალი თანამდებობები უკავიათ დიდგვაროვნებს, რომელთაც ხალხი არ ენდობა, რომელთაც მიაჩნიათ, რომ ყველაფრით ვალში არიან ხელმწიფესთან და არავითარი ვალდებულება არ აკავშირებთ სახელმწიფოსთან. მონარქიული რეჟიმი ვალდებულია მისცეს ყოველ მოქალაქეს პოლიტიკური თავისუფლების მინიმუმი. ხელმწიფემ არ უნდა შეურაცხყოს მოქალაქეები და არ უნდა დაარღვიოს კანონები. თუ ხელმწიფე თავს დააყენებს კანონებზე მაღლა, ის გადაიქცევა დესპოტად.

პოლიტიკურ თავისუფლებასთან დაკავშირებით განსხვავებული თვალსაზრისების შედარებისას მონტესკიე აღნიშნავს, რომ ზოგიერთს პოლიტიკური თავისუფლება ესმის როგორც შესაძლებლობა დაამხონ ის ვისაც მათვე მიანიჭეს ტირანიული უფლებები, და ასევე თავისუფლება გონიათ იმის არჩევის უფლება, ვისაც თავად უნდა დაემორჩილონ. მონტესკიეს ამ განცხადებაში საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის ავტორები (მაგალითად, მარატი, სენ-ჟიუსტი და სხვები) ხელავენ საფრანგეთის მეფეთა ტირანული ძალაუფლების ჩამოგდების იდეურ საფუძველს.

თვით მონტესკიე ორიენტირებულია რევოლუციაზე ზემოდან, პროგრესულ კანონმდებლობაზე. მისი მთავარი ნაშრომი შემთხვევით არ იწოდება „კანონთა გონად“; აქ მონტესკიე დეტალურად აანალიზებს კანონმდებლობების სხვადასხვა ფორმებს ისტორიის სხვადასხვა ეტაპებზე. ის ხაზს უსვამს სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კანონების აბსოლუტიზირების საშიშროებას, რომლის შემდეგაც ისინი გადაიქცევიან საქმისათვის უვარგის და გაყინულ რამედ. „ადამიანურ კანონებს – ასკენის მონტესკიე – ბუნებრივად ახასიათებს სინამდვილის ყველა სახეცვლილებებისადმი დაქვემდებარება“.

ამით მონტესკიე გადჭრით ემხრობა ფეოდალური კანონების, როგორც მოძველებული კანონების ახლით შეცვლის იდეას, რომლებიც შეესაბამებიან მესამე ფენის ინტერესებს, სხვა სიტყვებით, საფრანგეთის ბურჟუაზიულ სახელმწიფოდ გადაქცევის ინტერესებს. ის ყოველგვარი მიკიბულ-მოკიბულის გარეშე მოითხოვს მხოლოდ „კარგი“ კანონების შექმნას, ანუ კანონებისა, რომლებიც ემსახურებიან საზოგადოებრივ სიკეთეს. თუ საზოგადოებრივი კანონები ეწინააღმდეგებიან ბუნებრივ სამართალს, პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს ბუნებრივ სამართალს. სამაგიეროდ, თუ სამოქალაქო კანონები წინააღმდეგობაში აღმოჩნდებიან რელიგიის კანონებთან, პირველს უნდა მიეცეს პრივილეგია (მონტესკიე ათეისტია, ის უპირისპირდება შუასაუკუნეების რელიგიის ხასდიათს).

„კანონთა გონის“ ოცდამეექვსე წიგნში არის ერთი თავი საინტერესო სათაურით: „რომელ შემთხვევაში უნდა დაუჯერო სამოქალაქო კანონს, რომელიც გაასუხობს და არა რელიგიის კანონს, რომელიც გეკითხება“. არიდებს რა თავს დევნას რელიგიის მხრიდან, ფრანგი განმანათლებელი, ფორმალურად აღიარებს „რელიგიური ნორმების სიდიადეს, თუმცა იქვე დეტალურად ახსნის, თუ რატომაა აუცილებელი სახელმწიფო კანონების დაცვა ყველა მოქალაქის მიერ, ხოლო რელიგიის კანონებისა მორწმუნე ადამიანების მიერ ნებაყოფლობით და იმ ზომით, რა ზომითაც ისინი არ ეწინააღმდეგებიან დადგენილ საერთო კანონებს. „რელიგიის კანონები – წერს მონტესკიე – უფრო ღიაა, სამოქალაქო კანონები კი უფრო ფართოა. რელიგიიდან აღებული ადამიანის სრულყოფის კანონებს მხედველობაში აქვთ არა იმდენად საზოგადოება, სადაც ამ კანონებს იცავენ, რამდენადაც ამ კანონების მიმდევარი ცალკეული ადამიანების თვისობრივი მხარეები; სამოქალაქო კანონებს კი პირიქით, მხედველობაში აქვთ ადამიანების ზნეობრივი ღირსებები ზოგადად, ვიდრე ცალკე ადამიანისა.

ამგვარად, რა ღირსეულიც არ უნდა იყვნენ რელიგიიდან წამოსული კანონები და ცნებები, ისინი ყოველთვის ვერ იქნებიან სამოქალაქო კანონებისათვის სახელმძღვანელო და დასაყრდენი, იმიტომ, რომ ამ უკანასკნელის საწყისი სხვაა – ესაა მთლიანად საზოგადოება, მისი სიკეთე. აქ ფრანგი ცხადად გამოყოფს სამოქალაქო სამართლის პრინციპებს რელიგიური კანონებისაგან და ფაქტობრივად ამ თემის ლოგიკური გაგრძელების შემდეგი ეტაპი იქნება ეკლესიის სახელმწიფოდან გამოყოფის საკითხი, რაც მონტესკიეს იდეაცაა.

არანაკლებ პროგრესულად მსჯელობს მონტესკიე კანონების შედგენის საშუალებებზე. ამ პრობლემას ეძღვნება ოცდამეცხრე წიგნი. აქ გადაჭრით იქნა დაგმობილი აბსოლუტისტური რეჟიმი, როდესაც ბატონობს უკანონობა. ამავე დროს ავტორი არ ეთანხმება კანონმდებლებს, რომლებიც კანონებში ხედავენ რაღაც თვითნებურს და შემთხვევითს და გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებს ფორმალურ მხარეს. მონტესკიე მსჯელობს, რომ არ ღირს კანონების განხილვა მიზნისა და გარემოების გაუთვალისწინებლად, რომელთათვის და რომელთა გამოც ისინი არიან შექმნილი. ის აღშფოთებული კიცხავს არაადამიანურ კანონებს, რომლებიც არღვევენ მოქალაქეების ელემენტარულ უფლებებს; ასეთი ძველ ათენში იყო კანონი, რომელიც მოითხოვდა

ქალაქის გარმოცვის (მტრის მიერ) შემთხვევაში დაეხილათ ყველა მოქალაქე, ვინც უფარგისი იყო ქალაქის დასაცავად; ეს საზიზღარი პოლიტიკური კანონი შედეგია არანაკლებ საზიზღარი საერთაშორისო სამართლისა; ძველ საბერძნეთში დაპყრობილი ქალაქის მოსახლეობა კარგავდა სამოქალაქო თავისუფლებას და მონებად იყიდებოდნენ. ეს კანონი იწვევდა გარემოცვაში მყოფი მთელი მოსახლეობის სასტიკ წინააღმდეგობას, მათ კაპიტულაციას სიკვდილი ერჩიათ. ამგვარად, უდანაშაულო ადამიანების წინააღმდეგ მიმართულ კანონებს ზიანი მოაქვთ, როგორც დამარცხებულთათვის ასევე გამარჯვებულთათვის.

მრავალი საინტერესო გვერდი მიუძღვნა მონტესკიემ ინკვიზიციის ტრიბუნალში მოქმედ არაადამიანურ იურიდიულ ნორმებს. „ინკვიზიციის სასამართლო – მიუთითებდა ის – დაკანონებული ქრისტიანი ბერების მიერ და ორგანიზებული მსგავსად მონანიე ცოდვილთა მიმართ უზენაესი სასამართლოსი, მიუღებელია ყოველგვარი სახის სამოქალაქო წესრიგისათვის. მან დაიმსახურა საყოველთაო ზიზღი და გახდებოდა კიდევ მის მიმართ აგორებული პროტესტის მსხვერპლი, რომ არა მისი მომხრეების უნარი შემოებრუნებინათ პროტესტი თავისი ინტერესების შესაბამისად.

ეს სასამართლო აუტანელია ნებისმიერი მმართველობისათვის; მონარქიაში ის ბაღებს მხოლოდ ენატანიებსა და მოღალატეებს; რესპუბლიკაში აჩენს უსინდისო ადამიანებს; დესპოტურ სახელმწიფოში ისევე დამანგრეველია, როგორც თავად ეს სახელმწიფო.

საბოლოო ჯამში მონტესკიე მიდის დასკვნამდე: კანონი უნდა იღვას თავისუფლებისა და ყველა მოქალაქის, მიუხედავად მათი წარმომავლობისა და რელიგიური მრწამსისა, ფორმალური თანასწორობის, კერძო საკუთრებისა და თავისუფალი ვაჭრობის სადარაჯოზე. ეს დასკვნა გახდა ერთ-ერთი გადამწყვეტი ლოზუნგი მომავალი ფრანგული ბურჟუაზიული რევოლუციისა.

ჟან-ჟაკ რუსოს

სოციალური და პოლიტიკური შეხედულებანი

რუსოს ნააზრევის მიმართ დღესაც დიდია ინტერესი. იგი არა მხოლოდ სოციოლოგი, პოლიტოლოგიცაა. რუსო ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ წრისათვის ცნობილი გახდა მას შემდეგ, რაც მონაწილეობა მიიღო დიჟონის აკადემიის მიერ გამოცხადებულ კონკურსში, თემაზე: "ხელი შეუწყო თუ არა ხელოვნებისა და მეცნიერების აღორძინებამ ზნეობრივ განწმენდას"? მან გაიმარჯვა და საყოველთაო ყურადღებაც მიიპყრო.

დასმულ კითხვაზე პასუხისას, რუსო აიდეალებს წარსულის საზოგადოებრივ წყობას. "ზნეობის შესახებ ბჭობისას, - წერს იგი -, შეუძლებელია სიამოვნების გარეშე გავიხსენოთ

პირველყოფილ ეპოქათა ჩვეულებების სიმარტივის სურათები. ესაა - მშვენიერი სანაპირო, მორთული მხოლოდ და მხოლოდ ბუნების მიერ და რომელზეც გამუდმებით მიმართულია ჩვენი ხედვა და რომელსაც მუდამ უხალისოდ შორდები. ხელოვნება და მეცნიერება ამტკიცებს, რუსო, არაბუნებრივია, უფრო მეტიც ბუნებრიობის საპირისპიროა და თავიანთ წარმოშობას ადამიანთა ნაკლოვანებებსა და მანკიერებებს უნდა უმაღლობდეს.

მეცნიერებისა და ხელოვნების აუცილებლობისა და პროგრესის უარყოფა რუსოს მიერ ზოგიერთი ავტორების მიერ განიხილება როგორც რეაქციული. რუსოს შეხედულებათა სწორი გაგება კი შესამებულია თუ დაკვირვებით განვიხილავთ მის შეხედულებებს კაცობრიობის პირველყოფილ ისტორიაზე. რუსო მიმართავს პირველყოფილ ისტორიას, რათა მისწვდეს ადამიანის ნამდვილ ბუნებას. ამ მიზნით იგი აუცილებლად მიიჩნევს მოიპოვოს ნათელი წარმოდგენები ბუნებრივი მდგომარეობის შესახებ, რომელშიც იმყოფებოდა ადამიანი მანამ, სანამ დაიწყებოდა მისი ისტორია. რუსოსათვის "ბუნებრივი ადამიანი"-ესაა იზოლირებული ადამიანი, რომელიც საზოგადოების გარეშე ცხოვრობს. ამ მდგომარეობაში ადამიანებს არ ჰქონდათ არავითარი საჭიროება ურთერთ დახმარებისა და მხარში ამოდგომისა, ისინი ერთმანეთს არ საჭიროებდნენ. ადამიანებს არ სჭირდებოდათ არავითარი ცოდან და შემეცნება. "მისთვის მხოლოდ ინსტიქტში შედიოდა ანუ ინსტიქტი მოიცავდა ყველაფერ იმას, რაც აუცილებელი იყო იმისთვის, რათა ეცხოვრა".

რუსო დაწვრილებით განიხილავს ცხოვრების პირობებს "ბუნებრივ მდგომარეობაში" მიდის დასკვნამდე, რომ უთანასწორობას - თუნდაც ბუნებრივს არ ჰქონია რაიმე მნიშვნელობა ამ მდგომარეობაში. ამ პერიოდში შეუძლებელი იყო ადამიანის მიერ ადამიანის ჩაგვრა. იგი წერს: "რასაკვირველია, ადამიანს შეუძლია დაეუფლოს ნაყოფს-ხილს, რომელიც სხვამ მოკრიფა, ნანადირევს, რომელიც სხვამ მოკლა, გამოქვაბულს, რომელიც სხვისი თავშესაფარი იყო, მაგრამ როგორ შეუძლია მან მიაღწიოს იმას, რომ აიძულოს სხვა დაემორჩილოს მას? და როგორ შეიძლება იყო ადამიანებს შორის დამოკიდებულების ჯაჭვები, რომლებიც არაფერს არ ფლობენ?". რუსო გვიხატავს პირველყოფილი წყობისათვის შეუფერებელ და არც მთლად სიმართლის მსგავს ძლიერი ადამიანის სურათს, რომელიც აიძულებს სუსტს რათა მოუპოვოს მას საკვები. ასეთ შემთხვევაში ძლიერს მოუხდება არცერთი წამით არ გაუშვას მხედველობიდან სუსტი, ხოლო ღამით კი გულდასმით გაკოჭოს, რათა არ გაიქცეს ე. ი. თავის თავზე უფრო მეტ შრომას იღებს, ვიდრე იმას, რომლის თავიდან აცილებაც ძლიერს სურდა. "ყველასთვის ნათელი უნდა იყოს, რომ მონობის ბორკილები წარმოიქმნებიან მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებებიდან და მათი ურთიერთ მოთხოვნისა და ურთიერთ საჭიროების გაერთიანებისაგან, ამიტომ შეუძლებელია რომელიმე ადამიანის დამონება, ისე თუ მას წინასწარ არ ავაყენებთ ისეთ მდგომარეობაში, როდესაც მას არ შეეძლება რაიმე გააკეთოს მეორე ადამიანის დახმარების ან ურთიერთობის გარეშე: ამ ვითარებას ადგილი არ აქვს ბუნებრივ მდგომარეობაში, და ამიტომ თითოეული თავისუფალია ამ მდგომარეობაში უღლისაგან, ხოლო უფრო ძლიერის კანონი იქ არ მოქმედებს, არ არის ნამდვილი".

თანდათანობით პირველყოფილმა ადამიანმა შეიძინა უნარი "იმ იშვიათი შემთხვევების განსხვავებისა როდესაც საერთო ინტერესები საშუალებას აძლევდა მას ჰქონოდა მისივე მსგავსი ადამიანებისაგან დახმარების იმედი". ასეთ შემთხვევაში " იგი ერთანდება მათთან ერთად ერთ ჯოგში ანუ ყველაზე დიდ თავისებური სახის თავისუფალ ასოციაციაში, რომელიც არავის არაფერში არ ავალდებულებდა, არავის არავითარ მოვალეობას არ აკისრებდა და რომელიც არსებობდა მანამდე, სანამ არსებობდა მისი გამომწვევი მოკლე ვადიანი მოთხოვნილება". ერთობლივი ცხოვრების ასახულმა ჩვენამ წარმოქმნა ოჯახი. თანდათანობით ყალიბდება ადამიანური საზოგადოება.

რუსოს მთელი სიმპატიები ადამიანური საზოგადოების არსებობის საწყის პერიოდს მიეკუთვნება: "მანამდე, სანამ - წერს იგი - ადამიანები კმაყოფილდებოდნენ თავიანთი უბადრუკი ქოხებით, სანამ ისინი იფარგლებოდნენ და იკმაყოფილებდნენ თავს, იმით, რომ იკერავდნენ ტანსაცმელს ნადირთა ტყავისაგან ხის ან თევზის ძვლის ნემსების დახმარებით, ილამაზებდნენ და ირთავდნენ თავს ფრტებითა და ნიჟარებით, იხატავდნენ ტანს სხვადასხვა ფერებით, სრულყოფდნენ და ამკობდნენ თავიანთ შვილდ-ისრებს წვეტიანი ქვების დახმარებით გამოჩორკნიდნენ ნავეებს ან უხეშ მუსიკალურ ინსტრუმენტებს, ერთი სიტყვით, სანამ ისინი მიზდევდნენ მხოლოდ ისეთ შრომას, რომელიც არ აღემატებოდა ერთი ადამიანის ძალას, ან ისეთ სარეწებს, რომლებიც არ მოითხოვდნენ მრავალი ხელის მონაწილეობას, ისინი ცხოვრობდნენ თავისუფლად, ჯანმრთელად, კათილად და ბედნიერად იმდენად, რამდენადაც მათ შეეძლოთ ყოფილიყვნენ ასეთად თავიანთი ბუნების მიხედვით, და ერთმანეთს შორის აგრძელებდნენ ურთიერთობების სიამებით ტკბობას, ისე რომ არ არღვევდნენ მათ დამოუიდებლობას". ამ ეპოქას რუსო ყველაზე ბედნიერ და ყველაზე ხანგრძლივ ეპოქად თვლის კაცობრიობის ისტორიაში." ეს მდგომარეობა მსოფლიოს ნამდვილი ყმაწვილობისა და ახალგაზრდობის ხანაა, და მთელი მისი შემდგომი განვითარება წარმოგვიდგება თითქოს და ინდივიდის სრულყოფილებისაკენ მიმავალ ნაბიჯებად, სინამდვილეში კი - გვარის გახრწნა და დაჩაჩანაკებისაკენ მიმავალი ნაბიჯებია".-დაასკვნის რუსო.

სავსებით ცხადია, რომ რუსოს მიერ სიმპატიით აღწერილი სზოგადოება დაფუძნებულია გარემომცველ ბუნების საკმაოდ განვითარებულ ცოდნაზე და ხელოვნებასაც იცნობს. მოაზროვნე თვითონვე უსვამს ხაზს ამ მომენტს, როდესაც წერს, რომ "ცეკვა და სიმღერები... იქცა კაცთა და ქალთა გასართობ საშუალებებად"... ამ ცოდნასა და ხელოვნების საწყისებს რუსო სრულიადაც არ უარყოფს. მისთვის მანკიერია და მიუღებელია მხოლოდ ის ცოდნა და ხელოვნება, რომელმაც დაანგრის აღწერილი საზოგადოებრივი წყობა, მოახდინეს "უდიდესი საზოგადოებრივი გადატრიალება", რის შედეგადაც "გაქრა თანასწორობა, გაჩნდა საკუთრება, შრომა აუცილებლობად იქცა; ტყის ფართო მასივების ჯეჯილის ყანებად იქცნენ, რომელთა მორწყვაც საჭირო იყო ადამიანური ოფლით და რომლებზედაც მალე დათესილ იქნა და მოსავალთან ერთად ამოიზარდა მონობა და სიღატაკე".

რუსოს მოყვანილი გამონათქვამები შესაძლებლობას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ მეცნიერებისა და ხელოვნების მისეული გაკიცხვა არ არის აბსოლუტური ხასიათისა. აქ

შეინიშნება წყალგამყოფი ისეთ განმანათლებლის როგორც ვოლტერია და რუსოს შორის, განმანათლებლები ფიქრობდნენ, რომ მეცნიერებათა განვითარება ბოლოს და ბოლოს ავტომატურად მიგვიყვანდა სოციალური უსამართლობის დამხობასთან. ასეთი პოზიცია რუსოსათვის მიუღებელია.

ბუნებრივ მდგომარეობიდან გამოსვლა, რუსოს აზრით, აღინიშნა იმით, რომ ადამიანებს შორის ფიზიკური თუ ბუნებრივი უთანასწორობის გვერდით ვლინდება უთანასწორობის ახალი სახე, რომელსაც რუსო პირობითს, ანუ პოლიტიკურს უწოდებს.

უთანასწორობის წარმოქმნის პირველი ეტაპი იყო საკუთრების გაჩენა, "პირველი, ვინც შემოდომა მიწის ნაკვეთი და განაცხადა: "ეს ჩემია", და იპოვა გულუბრყვილო ადამიანები, რომლებმაც ეს დაიჯერეს, იყო სამოქალაქო საზოგადოების ნამდვილი დამფუძნებელი. რამდენი ომებისაგან, დანაშაულობებისაგან, მკვლევლობებისაგან, უბედურებებისაგან და საშინელებებისაგან დაიცავდა ადამიანების მოდგმას ის, ვინც ამოაძრობდა სოფს ან ამოავსებდა კვალს - თხრილს და შეუძახებდა ხალხს "უფრთხილდით ამ მატყუარას მოსმენას; თქვენ დაიღუპებით, თუ დაივიწყებთ, რომ დედამიწის ნაყოფი - ყველასია, ხოლო თვითონ კი - არავისია". - წერს რუსო. საკუთრების გაჩენამ გამოიწვია ადამიანთა ცხოვრების ღრმა გარდაქმნა, გაიზარდა ბუნებრივი უთანასწორობის მნიშვნელობა და წარმოიშვა უთანასწორობის ახალი ფორმა - მდიდრებად და ღარიბებად გაყოფა. საზოგადოებაში ნდება საშინელი ჯანყი და ბუნტი, ადამიანები ძუნწნი, პატივმოყვარენი და ბოროტნი გახდნენ, წარმოიქმნება მუდმივი შეტაკებანი, რომლებიც სრულდება ომებითა და მკვლევლობებით. ასეთ პირობებში "მდიდარმა ბოლოს და ბოლოს შეადგინდა აუცილებლობის დაწოლი შედეგად ყველა გეგმათა შორის ყველაზე გააზრებული, რომელიც კი როდისმე გაჩენილა ადამიანის თავში: თავის სასარგებლოდ წარემართა იმათი ძალები, ვინც მას თავს ესხმოდა, გადაექცია თავისი მოწინააღმდეგენი საკუთარ დამცველებად". მდიდარმა შესთავაზა ხალხს შეექმნათ სასამართლო წესდებანი და მშვიდობიანი სასამართლოები, დაეწესებინათ ხელისუფლება, რომელიც მხარს დაუჭერდა საერთო შეთანხმებას. "ყველანი პირდაპირ ბორკილებს ეცნენ - წერს რუსო.- დაიჯერეს რა, რომ ამით უზრუნველყოფდნენ საკუთარ თავისუფლებას". მაგრამ შედეგები ამგვარი შეთანხმებისა უცხო და სხვა აღმოჩნდა ვიდრე ვარაუდობდნენ. საზოგადოებამ და კანონმა "სუსტებს დაადეს ახალი ბორკილები და ახალი ძალები შესძინეს მდიდარს, გაანადგურა ბუნებრივი თავისუფლება და სამუდამოდ დაადგინა საკუთრებისა და უთანასწორობის კანონი, მოხერხებული და გაქნილი უზურპაცია გადააქციეს ურყევ სამართლად და უფლებად და რამდენიმე პატივმოყვარეთა სარგებლიანობის გულისთვის გასწირეს იმ პერიოდიდან მოყოლებული ადამიანთა მოდგმა შრომისა, მონობისა და სიღატაკისათვის.

კანონებისა და სასამართლოების გაჩენა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს სახელმწიფოს წარმოქმნას. რუსო ხაზს უსვამს, რომ ახალდაბადებულ მმართველობას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მუდმივი ფორმები, მაგრამ განუწყვეტელმა უწესრიგობებმა საქმე იქამდე მიიყვანეს, რომ ადამიანებს გაუჩნდათ აზრი "მიენდოთ ცალკეული ადამიანებისათვის საშიში ნივთი - საჯარო ხელისუფლება და მაგისტრატებისათვის დაევალებინათ

ზედამხედველობა გაეწია ხალხის გადაწყვეტილებების შესრულებაზე". მაგისტრატების ბოროტად გამოყენებამ უფრო გააძლიერეს უთანასწორობა - წარმოიშვნენ ძველამოსილი და დაუცველი-მიუსაფარი ადამიანები. უწესრიგობანი საზოგადოებაში გრძელდება და მათ შორის - წერს რუსო - მაღლა სწევს თავის სასიზღარ თავს დესპოტიზმი... ესაა უთანასწორობის უკანასკნელი საზღვარი და უკიდურესი წერტილი, რომელიც კეტავს წრეს და ეკვრის ჩვენს ამოსავალ წერტილს. აქ ცალკეული ადამიანები კვლავ თანასწორნი ხდებიან, ვინაიდან არარაობანი არიან".

"უთანასწორობის წარმოშობის შესახებ განახრებებში რუსო ავითარებს სახელმწიფოს წარმოშობის თეორიას. სახელმწიფოს წარმოშობას იგი კერძო საკუთრების გაჩენას უკავშირებს, აჩვენებს სახელმწიფოს საქმიანობის განპირობებულობას კერძო მესაკუთრეთა ინტერესებით. ამასთან ერთად რუსო ძალიან შორსაა სახელმწიფოს კლასობრივი ბუნების გაგებისაგან. მისთვის სახელმწიფო ეს არის საერთო სიკეთის-კეთილდღეობის განხორციელების იარაღი. სახელმწიფოს მიერ დამსჯელი ფუნქციების შესრულება, რუსოს მიერ განიხილება, როგორც სახელმწიფოს ნამდვილი დანიშნულებიდან გადახვევა, როგორც მდიდართა შეთქმულები შედეგი.

საკითხის გამოკვლევას, თუ როგორ უნდა იყოს ორგანიზებული სახელმწიფო, რომ იგი პასუხობდეს თავის იდეალებს, რუსომ უძღვნა თავისი ძირითადი სოციალ-პოლიტიკური ტრაქტატი "საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ ანუ პოლიტიკური სამართლის პრინციპები". "საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში" რუსომ ამოცანად დაისახა "ეპოვა ასოციაციის ისეთი ფორმა, რომელიც მთელი თავისი საერთო ძალებით იცავს და იფარავს პიროვნებას და ასოციაციის ყოველი წევრის ქონებას, და რომლის წყალობითაც თითოეული პიროვნება სხვებთან გაერთიანებისას ექვემდებარება მხოლოდ საკუთარ თავს და იმდენადვე თავისუფალი რჩება, როგორც ადრე იყო". მხოლოდ ასეთ ასოციაციაშია შესაძლებელი კანონიერი და მყარი მმართველობა.

მმართველობის დაფუძნება ძალაზე არ შეიძლება. ძალას არ შეუძლია შექმნას სამართალი, ხოლო ადამიანი კი ვალდებულია დამორჩილოს კანონიერ ხელისუფლებას. "მუდამ იქნება დიდი განსხვავება ბრბოს დამორჩილებასა და საზოგადოების მართვას შორის. თუ ერთეულ ადამიანებს ერთი მეორეს მიყოლებით და ცალ-ცალკე იმონებს ერთი ადამიანი, მაშინ როგორც არ უნდა იყოს მათი რიცხვი, მე აქ მხოლოდ ბატონსა და მონებს ვხედავ და არავითარ შემთხვევაში ხალხსა და მის მეთაურს. ეს, თუ გნებავთ - ადამიანთა გროვა და ბრბოა და არა ასოციაცია. აქ არ არსებობს არც საერთო კეთილდღეობა და არც პოლიტიკური ორგანიზმი".

რუსო ამტკიცებს, რომ "ყოველგვარი კანონიერი ხელისუფლების საფუძველი შეიძლება იყოს მხოლოდ შეთანხმება". შეთანხმება აუცილებლობით იდება ადამიანებს შორის ბუნებრივი მდგომარეობიდან გამოსვლისას. "მე ვფიქრობ, რომ ადამიანებმა მიაღწიეს ისეთ ზღვარს, როდესაც ბუნებრივ მდგომარეობაში დარჩენის, ან შენარჩუნების დამაბრკოლებელმა ძალებმა გადააჭარბეს იმ ძალებს, რომლებიც ადამიანებს შეეძლოთ გამოეყენებინათ ბუნებრივ მდგომარეობაში დარჩენის მიზნით. ასეთ ვითარებაში ეს

თავდაპირველი მდგომარეობა შეუძლებელია კიდევ გაგრძელდეს და ადამიანთა მოდგმა დაიღუპებოდეს, რომ არ შეეცვალა მას თავისი ცხოვრების წესი".

ადამიანებს შორის დადებული შეთანხმება არ არის შეთანხმება მთავრობის არჩევის შესახებ. რუსო მკაცრად აკრიტიკებს ჰუგო გროციუსს, რომელიც ფიქრობდა, რომ ხალხს შეუძლია დაუქვემდებაროს თავისი თავი მეფეს. "მაშასადამე, გროციუსის აზრით - წერს რუსო - ხალხი ასეთია მანამდეც კი, სანამ იგი თავს მეფეს დაუქვემდებარებ. მაგრამ ასეთი მოქმედება წარმოადგენს მოქალაქეობის აქტს; იგი გულისხმობს ხალხის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებას. ამგვარად, სანამ განვიხილავთ აქტს, რომლის მეშვეობითაც ხალხი ირჩევს მეფეს, კარგი იქნებოდა გაგვეხილა ის აქტი, რომლის ძალითაც ხალხი ხალხად ყალიბდება, რამეთუ ეს აქტი, რომელიც გარდუვალობით უსწრებს წინ პირველს, საზოგადოების ჭეშმარიტი საფუძველია.

როგორია ამ აქტის შინაარსი? არსებითად იგი, რუსოს აზრით, ერთ პირობაზე დაიყვანება, სახელდობრ "ასოციაციის ყველა წევრის მიერ საკუთარ უფლებებზე უარის თქმა მთელი თემის სასარგებლოდ; რამეთუ, პირველი, თუ ყოველი გასცემს თავის უფლებებს მთლიანად, მაშინ იქმნება თანაბარი პირობები ყველასათვის. ხოლო თუ პირობები ყველასათვის თანაბარია, მაშინ არავინ არ იქნება დაინტერესებული იმით, რომ ეს პირობები სხვებისათვის დამამძიმებელი გახადოს".

უფლებათა ეს გაცემა-გაუცხოება, საზგასმით აღნიშნავს რუსო, უნდა იყოს სრული, ვინაიდან თუ ცალკეულ პიროვნებებს დარჩათ ზოგიერთი უფლება, მაშინ უზენაესი ხელისუფლების არარსებობის გამო, რომელსაც შეეძლებოდა გადაეჭრა კამათი მათსა და საზოგადოებას შორის, თითოეული, რომელიც თავის თავს მიიჩნევს ზოგიერთ საკითხების გარჩევისას საკუთარი თავის მსაჯულად, სწრაფად დაიწყებდა პრეტენზიის გაცხადებას იმის თაობაზე, რომ ქცეულიყო მოსამართლედ და მსაჯულად ყველა სხვა საკითხების გადაწყვეტაშიც. ამგვარად, ბუნებრივი მდგომარეობა გააგრძელდება არსებობას, და ასოციაცია აუცილებლობით იქცეოდა, ან ტირანიად, ან ფუჭ, ამოო საქმედ".

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შედეგად ხელშეკრულების დამდები პირები იქცევიან ერთიან საზოგადოებრივ პირად." ასოციაციის ეს აქტი ყოველი ხელშეკრულებაში მონაწილე ცალკეული პიროვნების ნაცვლად დაუყონებლივ ქმნის მორალურ და კოლექტიურ მთელს, რომელიც შედგება იმდენი წევრისაგან, რამდენი ხმაც აქვს კრებულს, -მთელს, რომელიც თვით ამ აქტის მეშვეობით იძენს ერთიანობას საკუთარი საერთო-ზოგად მე-ს, სიცოცხლესა და ნებას. ამ საზოგადოებრივ პირს რომეც შედგენილია ყველა დანარჩენი პიროვნებებისაგან, ადრინდელ პერიოდებში უწოდებდნენ სამოქალაქო საზოგადოება, თემს, ახლა კი იწოდება რესპუბლიკად, ან პოლიტიკურ სხეულად, თავისი წევრების მიერ სახელმწიფოდ იწოდება, როდესაც იგი აქტიურია, და სუვერენად, როდესაც იგი აქტიურია, ხოლო სამეფოდ, როდესაც მას მის მსგავს გაერთიანებებს ადარებენ. მონაწილეები კოლექტიურად იღებენ ხალხის სახელს, ხოლო ცალ-ცალკე კი იწოდებიან მოქალაქეებად - როგორც სუვერენული ძალაუფლების

მონაწილენი და ქვეშევრდომებად - როგორც სახელმწიფოს კანონებისადმი დაქვემდებარებულნი".

ხელშეკრულების დადების შედეგად წარმოქმნილ ახალ მდგომარეობას, რუსო სამოქალაქო მდგომარეობას უწოდებს. აქ უკვე იგი ბუნებრივ მდგომარეობას ისე მაღალ შეფასებას აღარ აძლევს. თუმცა სამოქალაქო მდგომარეობაში კარგავს მრავალ უპირატესობებს, რომლებიც მას ბუნებისაგან აქვს მიღებული, მაგრამ იგი ამავე დროს იძენს და ჯილდოვდება სხვა ფრიად მნიშვნელოვანი უპირატესობებით. მისი უნარები ვარჯიშდებიან და ვითარდებიან, მისი წარმოდგენები ფართოვდებიან, გრძნობები კეთილშობილნი ხდებიან და მთელი მისი სული ისეთ დონემდე მაღლდება, რომ ამ ახალ მდგომარეობის შეცდომებს ადამიანები ხშირად რომ არ დაყავდეს იმაზე უფრო დაბალ მდგომარეობაზე, საიდანაც იგი გამოვიდა, იგი გამუდმებით უნდა აღიღებდეს იმ წამს, რომელმაც სამუდამოდ გამოიყვანა იქიდან და რომელშიც გონებაჩლუნგი და შეზღუდული ცხოველისაგან შექმნა გონიერი არსება - ადამიანი". აქ არის გამოსატყულო რუსოს ნამდვილი დამოკიდებულება საზოგადოებრივი განვითარების პროცესისადმი. მხოლოდ ბოროტმოქმედებას დაყავს ადამიანი იმაზე დაბალ დონემდე, საიდანაც იგი გამოვიდა - ანუ ბუნებრივ მდგომარეობაზე დაბლა. ამ ბოროტმოქმედებათა აღმოფხვრას, რომლის გზებზეც იგი ეძებს თავის "საზოგადოებრივი ხელშეკრულებებში", შეუძლია ადამიანი გამოიყვანა ზნეობრივი სრულყოფის ფართო გზაზე.

ახალი სოციალური სიტემის საფუძველი უნდა გახდეს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ნამდვილი რეალიზება და განხორციელება. "პირველადი შეთანხმება, - წერს რუსო - არა მხოლოდ არ სპობს ადამიანთა ბუნებრივ თანასწორობად, არამედ პირიქით ცვლის მას, როგორც პიროვნებების თანასწორობით კანონის წინაშე და ცვლის ყველა იმ უთანასწორობას, რომელიც ბუნებამ შეიტანა მათ ფიზიკურ არსებაში; და თუმცა ადამიანები შეიძლება იყვნენ არათანასწორნი ნიჭის, ან ძალის მხრივ, მაგრამ ისინი უფლებრივად თანასწორნი ხდებიან შეთანხმების შედეგად".

საზოგადოებრივი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე რუსო აქმნის მოძღვრებას ხალხის სუვერენიტეტის შესახებ. "მხოლოდ საერთო ნებას შეუძლია მართოს სახელმწიფოს ძალები მისი წარმოქმნის მიზნის შესატყვისად, რომელიც საყოველთაო კეთილდღეობაში მდგომარეობს". ყოველ ინდივიდს, როგორც ადამიანს შეიძლება აქონდეს კერძო ნება-სურვილი, დაპირისპირებული, ან განსხვავებული საერთო ნება-სურვილებისაგან, რომელიც მას აქვს, როგორც მოქალაქეს. ამ კერძო ინტერესმა შეიძლება უკარნახოს მას სხვა რაიმე, ვიდრე საერთო ინტერესმა.

ამ გარემოებამ შეიძლება მიგვიყვანოს ყველას ნებასა და საერთო ნებას შორის დიდ განსხვავებებთან. "საერთო ნება - წერს რუსო - იცავს მხოლოდ საერთო ინტერესებს; ყველას ნება კი კერძო ინტერესებს და წარმოადგენს მხოლოდ კერძო პირთა ნების განაცხადთა ჯამს. მაგრამ თუ ამ ნებათა გამოვლინებებიდან მოვიშორებთ ურთიერთგამანადგურებელ და გამომრიცხველ უკიდურესობებს, მაშინ დარჩენილ განსხვავებათა შეკრების შედეგად მივიღებთ საერთო ნება-სურვილს".

სუვერენიტეტი, რუსოს მიხედვით, ესაა საერთო ნების განხორციელება. აქედან გამომდინარეობს სუვერენიტეტის ორი მნიშვნელოვანი თვისება - ესაა განუყოფლობა და გაუსხვისლობა. "შე ვამტკიცებ, -წერს რუსო, -რომ სუვერენიტეტი, რომელიც არის საერთო საყოველთაო ნების მხოლოდ განხორციელება, არასდროს არ შეიძლება გასხვისებულ იქნეს და რომ სუვერენი, რომელიც სხვა არაფერია თუ არა კოლექტიური არსება, შეიძლება წარმოდგენილი იქნეს მხოლოდ თავისი თავით. გადაცემა შესაძლებელია ძალაუფლება-ხელისუფლებისა, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში ნებისა".

სუვერენიტეტის გაუსხვისებლობას რუსო მიყავს მმართველობის წარმომადგენლობითი ფორმის უარყოფასთან. სუვერენიტეტი მდგომარეობს განსაკუთრებით საყოველთაოდ და საერთო ნებაში, რომელიც შეუძლებელია წარმოდგენილი იქნეს ვისმე მიერ. დეპუტატები არ შეიძლება ხალხის წარმომადგენლები იყვნენ, ისინი მხოლოდ მათი კომისრები არიან, რომელთაც არაფრის დადგეა არ შეუძლიათ სავსებით და საბოლოოდ". ყოველი კანონი, თუ იგი უშუალოდ თვით ხალხმა არ დაამტკიცა, არ არის ნამდვილი. იგი სრულებითაც არ არის კანონი".

ასევე კატეგორიულობით ამტკიცებს "საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში" სუვერენიტეტის განუყოფლობის პრინციპს."იმავე მიზეზით, რა მიზეზითაც სუვერენიტეტი გაუსხვისებადია, იგი განუყოფელიცაა, ვინაიდან ნება-სურვილი, ან საერთო და საყოველთაოა, ან არ არის ასეთი. იგი, ან წარმოადგენს ხალხის, როგორც მთელის ნებას, ან მხოლოდ მისი ნაწილისას". პირველ შემთხვევაში ეს გაცხადებული ნება არის სუვერენიტეტის აქტი და ქმნის კანონს, მეორე შემთხვევაში ესაა მხოლოდ კერძო ნება, ან მაგისტრატურის აქტი; ყველაზე დიდი რაც მას შეუძლია მოგვცეს ესაა დეკრეტი. რუსო ძალაუფლების განაწილების თეორიის მომხრეთა სასტიკი წინააღმდეგია, რამეთუ მის ეპოქაში ეს თეორია ფეოდალურ და ბურჟუაზიულ ფენებს შორის კომპრომისის გამოხატულება იყო. რუსო კი როგორც სახალხო მმართველობის თანმიმდევრული მომხრე უარყოფდა ყოველგვარ კომპრომისებს. ძალაუფლების განაწილება მას წარმოდგენილი ჰქონდა როგორც ფანტასტიკური არსება, რომელიც აგებულია სხვადასხვა ადგილებიდან აღებული ნაწილებისაგან, რომელთაც სინამდვილეში არაფერი საერთო არ აკავშირებთ.

სუვერენიტეტი ვლინდება კანონების გამოცემაში. "სუვერენს აქვს მხოლოდ საკანონმდებლო ძალაუფლება". წერს იგი.კანონის განსაზღვრებაში იგი უწინარეს ყოვლისა ხაზს უსვამს იმას, რომ კანონი არის საყოველთაო ნების ნაყოფი."ბრძანებები, გამოცემული ერთი ადამიანის მიერ,ვინც არ უნდა იყოს იგი - თავისი თავის სახელით არ არის კანონები". მაგრამ კანონის მხოლოდ გენეტიკური განსაზღვრება არ არის საკმარისი. "საერთო, საყოველთაო ნება, რათა იყოს ასეთი, საყოველთაო და საერთო უნდა იყოს, როგორც თავის ობიექტთან ისე თავის არსებასთან მიმართებაში, იგი უნდა ყველასაგან ამოდრიდეს, რათა მისაღები იყოს ყველასათვის,იგი კარგავს თავის ბუნებრივ სამართლიანობას,როდესაც იგი მიმართულია რომელიმე განსაზღვრულ და ინდივიდუალურ ობიექტზე".

სახელმწიფოში საკანონმდებლო ხელისუფლების გვერდით უნდა არსებობდეს აღმასრულებელი ძალაუფლებაც. რუსო ამტკიცებს, რომ აღმასრულებელი ძალაუფლება არ შეიძლება ეკუთვნოდეს მთელ საზოგადოებას, როგორც კანონმდებელს, ან სუვერენს, რამეთუ ეს ძალაუფლება გამოიხატება მხოლოდ კერძო აქტებში, რომელზეც არ არიან კანონები და მაშასადამე არ ეხებიან სუვერენის მოქმედების სფეროს, სუვერენისა, რომლის ყველა აქტი შეიძლება იყვეს მხოლოდ კანონები.

აღმასრულებელი ხელისუფლება უნდა ეკუთვნოდეს მთავრობას, რომლის ქვეშაც რუსოს ესმის "გამაშუალებელი-შუალედური ორგანიზმი, დაგენილი ქვეშევრდომებსა და სუვერენს შორის ურთიერთობისათვის, რომელსაც აქვს უფლებამოსილება მოიყვანოს კანონები შესრულების მდგომარეობაში, შეასრულოს და განახორციელოს კანონები და მხარი დაუჭიროს, როგორც სამოქალაქო, ისე პოლიტიკურ თავისუფლებებს". რუსო უსვამს ხაზს იმას, რომ მთავრობა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა აგვერიოს სუვერენტთან, მთავრობა სუვერენის ნების მხოლოდ და მხოლოდ აღმასრულებელია.

მთავრობა შეიძლება სხვადასხვაგვარად იქნეს ორგანიზებული: დემოკრატიულად, არისტოკრატიულად და მონარქიულად. სანამ ამ ფორმებს გავარჩევდეთ, მანამ საჭიროა გაჩვენდეთ რუსოს მიერ გამოყენებულ ტერმინოლოგიის თავისებურებებზე. "საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაში" იგი განასხვავებს სახელმწიფოს ორ ფორმას: რესპუბლიკას ე.ი. სახელმწიფოს, რომელიც კანონების მეშვეობით იმართება (იგულისხმება, რომ კანონი საყოველთაო ნების ნაყოფია) და დესპოტიას, ე.ი. სახელმწიფოს მართულს დესპოტის მიერ, რომელიც თავის თავს კანონებზე მაღლა აყენებს. ამასთანავე აღნიშნულია, რომ დესპოტია ესაა გადაგვარებული სახელმწიფო. რაც შეეხება ტერმინებს "დემოკრატია", "არისტოკრატია" და "მონარქია", მას რუსო თავის "საზოგადოებრივ შეხედულებაში" იყენებს არა მმართველობის ფორმების დასახასიათებლად, არამედ მთავრობის ორგანიზაციის დასახასიათებლად. დემოკრატიული მთავრობა შედგება ყველა მოქალაქისაგან, არისტოკრატიული მოქალაქეთა მცირე რაოდენობისაგან, მონარქიული კი ერთი ადამიანისაგან.

იყენებს რა "დემოკრატიის" ცნებას ამ ვიწრო მნიშვნელობით, რუსო კატეგორიული წინააღმდეგია დემოკრატიული მთავრობისა. იგი შენიშნავს, რომ სახელმწიფოში, რომელსაც ასეთი მთავრობა ჰყავს სუვერენი და მთავრობა არ არიან ერთმანეთისაგან გაყოფილი. ასეთ სახელმწიფოს, ამტკიცებს იგი, ფაქტიურად არც ჰყავს მთავრობა. "თუ ამ ტერმინს ავიღებთ მისი ზუსტი მნიშვნელობით - აგრძელებს რუსო - მაშინ არასდროს არსებულა ნამდვილი დემოკრატია და არასდროსაც ასეთი არც იქნება". ამის დასაბუთებლად იგი მოიხმობს მრავალ მაგალითსა და სიძნელეს, რომელიც დაკავშირებულია თვით ყველაზე წვრილმანი საქმეების გადაწყვეტასთან, როდესაც იგი წყდება მოქალაქეთა საერთო შეკრებაზე.

რაც შეეხება არისტოკრატიულსა და მონარქიულ მთავრობებს, აქ საუკეთესო არჩევანი დამოკიდებულია მთელ რიგ ფაქტორებზე. ერთ სახელმწიფოს პირველი შეეფერება, სხვას - მეორე ფორმა. მნიშვნელოვანია მხოლოდ ერთი: მთავრობა უნდა მოქმედებდეს უმრავლესობის ინტერესთა გათვალისწინებით და არა საკუთარი ინტერესებით.

პრინციპში ეს ადვილად მიიღწევა არისტოკრატიაში. მთავრობის მონარქიული ფორმისას კერძო ნება ბატონობს ყველა დანარჩენ ნებაზე და ამ გვარად ძალიან დიდია იმის შესაძლებლობა, რომ რესპუბლიკა დესპოტიად იქცეს.

რუსო დაწვრილებით განიხილავს სახალხო სუვერენიტეტის განხორციელების საშუალებების შესახებ საკითხს. არ არის საკმარისი მისი აზრით, ის, რომ შეკრებილმა ხალხმა ერთხელ და სამუდამოდ დაადგინოს სახელმწიფოებრივი წყობა, სანქცია დაადო კანონთა კრებულს. ასევე არაა საკმარისი, რომ მან დაადგინოს მუდმივი მთავრობა, ან ერთხელ და სამუდამოდ აირჩიოს თანამდებობის პირები. გარდა საგანგებო თავყრილობებისა, რომლებიც შეიძლება გამოწვეული იქნას გაუთვალისწინებელი შემთხვევებით, აუცილებელია აგრეთვე, რათა არსებობდეს პერიოდული თავყრილობებიც.

როგორც კი ხალხი შეიკრიბება, როგორც სუვერენული ორგანო, მთავრობის ყოველგვარი იურისდიქცია წყდება. მთავრობის მხრიდან სუვერენული ძალაუფლების უზურპაციის თავიდან აცილების მიზნით სახალხო ყრილობა იწყება ორი საკითხის განხილვითა და მათზე კენჭისყრით: "ნებავს თუ არა სუვერენს შეინარჩუნოს მთავრობის არსებული ფორმა?" და "ნებავს თუ არა ხალხს მმართველობა დაუტოვოს მათ, რომელსაც ახლა აქვთ იგი დაკისრებული?"

მოქალაქეთა ყრილობისათვის "სახელმწიფოში არ არსებობს არავითარი ძირითადი კანონი, რომლის გაუქმებაც შეუძლებელი იქნებოდა, თვით საზოგადოებრივი შეთანხმებაც კი არაა გამორიცხული". "იმ მომენტში, როდესაც მთავრობამ მოახდინა სუვერენიტეტის უზურპაცია, საზოგადოებრივი შეთანხმება დარღვეულია და ყველა უბრალო მოქალაქე, რომელთაც უფლება აქვთ დაუბრუნდენ თავიანთ ბუნებრივ თავისუფლებას, იძულებულნი და არა მოვალენი არიან დაემორჩილონ მას".

რუსოს საზოგადოებრივი იდეოლოგია ეგალიტარიზმია. მხოლოდ იქ, სადაც არსებობს ქონების ცნობილი თანასწორობა, შესაძლებელია საყოველთაო და საერთო ნების წარმოქმნა-ჩამოყალიბება. თავისუფლება შეუძლებელია არსებობდეს თანასწორობის გარეშე, ხაზს უსვამს მოაზროვნე, ამიტომ "არცერთი მოქალაქე არ უნდა ფლობდეს იმდენ შეძლებას, რომ შეეძლოს მეორეს ყიდვა და არცერთი არ უნდა იყოს - იმდენად ღარიბი, რომ იძულებული იყოს გაყიდოს საკუთარი თავი: ეს გულისხმობს მდიდრებისა და დიდებულების, ქონებისა და გავლენის სიდიდის შეზღუდვას". რუსო არ ფიქრობს, რომ ქონების შეზღუდვის ასეთი კანონი გამოსადეგი იქნება ყველა ქვეყნისათვის, რამდენადაც მისი აზრით, კანონები სახეს უნდა იცვლიდნენ ადგილობრივი პირობებისა და მცხოვრებლების თავისებურებების გათვალისწინებით. არ შეიძლება ყურადღება არ მიიქციოს რუსოს იდეამ, იმის შესახებ, რომ თავისუფლების განხორციელებისათვის არაა საკმარისი მხოლოდ პოლიტიკური თანასწორობა; რამაც შემდეგ დიდი გავლენა იქონია, როგორც სოციალ-პოლიტიკურ აზრის შემდგომ განვითარებაზე, ისე საფუძვლად დაედო პრაქტიკულ სახელმწიფოებრივ საქმიანობას, უწინარეს ყოვლისა კანონმდებლობის სფეროში.

ამგვარად, რუსოც აგრძელებს "რობინზონიადის" ტრადიციას საზოგადოებათმცოდნეობაში, რომლის ამოსავალია იზოლირებული ინდივიდი. რუსოს თანახმად ადამიანი ბუნებრივ მდგომარეობაში ჰარმონიულ დამოკიდებულებაშია ბუნებასთან. აქ ადამიანს არ სჭირდება არც მყარი საზოგადოებრივი კავშირ-ურთიერთობები, არც შრომა, არც გონება და არც მორალი. მაგრამ მას ასევე ახასიათებს თანაგრძნობა და თვით შენახვისაკენ მისწრაფება. ამიტომ განსხვავებით ჰობსისაგან რუსო "ომს ყველა ყველას წინააღმდეგ" არ თვლის ბუნებრივ მდგომარეობად. მოსახლეობის ზრდა და გეოგრაფიული მიზეზები იწვევს ადამიანთა უნარების განვითარებას, თანამშრომლობისა და მეტოქეობის წარმოშობას. ახალი უნარების წარმოშობა ხელს უწყობს ახალი მოთხოვნებისა და პირიქით წარმოშობას, "სხეულის ბუნებრივი მოთხოვნილებების" გვერდით "სულის ხელოვნური მოთხოვნილებების" განვითარებას, ბუნებრივი ანთროპოლოგიური უთანასწორობის პოლიტიკურით ე.ი. საზოგადოებრივი უთანასწორობით შეცვლაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა კერძო საკუთრების დადგენამ. კერძო საკუთრების არსებობის პირობებში ადამიანთა ნიჭისა და უნარების უთანასწორობას მიყვავართ საკუთრებით უთანასწორობასთან, რომელიც შემდეგ თვით ახდენს განმსახლვრულ ზემოქმედებას საზოგადოებაში უთანასწორობის ზრდაზე. მქონებელთა და უქონელთა მუდმივი შეტაკებანი იწვევს ძირითად მქონებელთა და მესაკუთრეთა შორის სამოქალაქო მშვიდობის - ზავის მოთხოვნილებას, რასაც უზრუნველყოფს კიდევ საზოგადოებრივი ხელშეკრულების დადება. ბუნებრივ მდგომარეობაზე დაბრუნება უკვე შეუძლებელია. უთანასწორობის განვითარება გადის სამ - სიმდიდრისა და სიღარიბის, ძღვეამოსილებისა და უმწეობის, ბატონობისა და მონობის - დადგენისა და დაკანონების ეტაპებს. ეს კი უკვე არის უთანასწორობის უკანასკნელი საფეხური და ის ზღვარი, რომელთანაც ბოლოს და ბოლოს მიყვავართ უთანასწორობის ყველა დანარჩენ საფეხურს მანამ, სანამ ახალი გადატრიალებანი საბოლოოდ არ გაანადგურებენ ხელისუფლებას, ან და არ დაახლოვებენ მას კანონიერ დადგენილებებთან, საზოგადოდ კანონიერებასა და სამართალთან. ამგვარ კანონიერ დადგენილებებს მხედველობაში მუდამ აქვს ორი მომენტი: თავისუფლება, როგორც ადამიანის ყველაზე მნიშვნელოვანი განსახლვრების გაუსხვისებადობა საზოგადოებრივი ხელისუფლების სახალხო სუვერენიტეტის გაუუცხოებლობა მდგომარეობს იმაში, რომ თითოეული ჩვენთაგანი საერთო საკუთრება - ნებაში გადასცემს და საერთო ნების უზენაესი ხელმძღვანელობის ქვეშ აყენებს თავის პიროვნებას და მთელი თავის ძალების შედეგადაც თითოეული ჩვენთაგანი იქცევა მთელის განუყოფელ ნაწილად. საზოგადოებრივი ხელშეკრულების მიხედვით ადამიანი კარგავს თავის ბუნებრივ თავისუფლებას და შეუზღუდველ უფლებას იმაზე, რაც მას ხიბლავს, იზიდავს და რისი დაუფლება მას ძალუძს. სანაცვლოდ კი იძენს სამოქალაქო თავისუფლებას და ყველაფერ იმაზე საკუთრების უფლებას, რასაც ფლობს. საერთო ნება არ არის ყველას ნების იგივეობრივი: ხალხს, როგორც პოლიტიკური ორგანიზმსა და სუვერენს შეიძლება სხვა ინტერესები ჰქონდეს, ვინემ ცალკეული ადამიანების ინტერესთა ერთობლიობას, ამგვარად, ყოველგვარ პოლიტიკურ ძალაუფლებას კანონიერი ძალა აქვს მხოლოდ "პირველადი, თავდაპირველი შეთანხმების" წყალობით. ყოველი მმართველი მხოლოდ ხალხის მიერ არის უფლებამოსილი და ნდობით აღჭურვილი - მემკვიდრეობა, ესაა

ხელისუფლებიანობა. მმართველობის ყველაზე გადაგვარებული და მახინჯი ფორმების შეცვლა ხალხის, როგორც სუვერენის კომპეტენციაა, რომელიც დროის ყოველ მომენტში უფლებამოსილია უარი თქვას ნებისმიერ საკანონმდებლო გადაწყვეტილებებზე და მიიღოს ახალი პოლიტიკური ორგანიზმი. როგორც ყოველი ორგანიზმი მოკვდავია მისი ჯამრთელობისა და არსებობის გაგრძელება შეუძლებელია. კარგი და კეთილი მმართველობა და თანასწორობა. იგი ეგალიტარისტია რუსოს იდეალია - პატარა სახელმწიფო, რომელიც მათში მცხოვრები მოქალაქეების უშუალო - საკუთარი ნების გამოვლენაა და რომლებიც ახორციელებენ მმართველობის უფლებამოსილებების კონტროლს, მათი უთანასწორობის აღმოფხვრის მიზნით. იგი მოითხოვს ქონებრივ თანასწორობას, ქონების აკრძალვას. ასეთი დემოკრატიული წყობა შეუძლებელია. რუსო უფრო არისტოკრატიისაკენ იხრება. სწორედ ის წყობა იქნება ყველაზე უკეთესი და ყველაზე ბუნებრივი, როდესაც ბრძენნი მართავენ უმრავლესობას. ისინი მართავენ არა საკუთარი ინტერესების, არამედ მთელი მოქალაქეების ინტერესების სასარგებლოდ. ადამიანთა ზნეობრივ გადაგვარებას ხელს უწყობს მეცნიერებისა და ხელოვნების განვითარება, რომლებიც ბადებენ პატივმოყვარეობას, რომელიც ხელს უშლის ადამიანთა ბუნებრივ ყოფაქცევას. რუსოსაგან დიდად დავალებულია მთელი ორგანიციისტული სოციოლოგიზმი.

რობერტ თომას მალთუსი

მალთუსის თეზისები:

„მტრები, რომელთაც მე ვებრძვი, მანკიერება და სიღატაკეა“.

1. მალთუსი იკვლევს სიღატაკის გამომწვევ მიზეზებს, ამდენად იგი სოციოლოგია. თავისი თეორიის საფუძვლად არსებობისათვის ბრძოლის პრინციპს იღებს. საზოგადოება ესაა არსებობისათვის კონკურენციული ბრძოლა, არსებობის უფლებაზე პოზიციების გარკვევა, სადაც ყოველგვარი კომპრომისის გარეშე, ძლიერი იკავებენ სუსტების ადგილს. არსებობისათვის ბრძოლა განსაზღვრავს სოციალურ მოძრაობას და საერთოდ სოციალურ ყოფიერებას.

2. მალთუსს ძირითადად იცნობენ გახმაურებული შრომის „ხალხთმოსახლეობის ზრდის კანონის“ მიხედვით. რა არის მალთუსის თეორიის ძირითადი პრობლემა? ესაა პირველ რიგში საზოგადოების არსების, მისი მოძრაობა-

ცვალებადობის ხასიათის, საზოგადოების მამოძრავებელი ძალების განსაზღვრა, ისე როგორც საზოგადოებრივი ყოფიერების შესწავლა, მისდამი დიაგნოსის დასმის და მის ვითარებათა გაუმჯობესების გზების ძიება.

3. მალთუსის თეორიის ძირითადი კითხვებია – რა განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას? სად და რაში უნდა ვექებოთ ადამიანის ყოფის და სოციალური ცხოვრების განმსაზღვრელი ფაქტორები? რა იწვევს საზოგადოების პათოლოგიას? სადაა სოციალური ყოფიერების მამოძრავებელი ძალების მოშლის საიდუმლოება და როგორ უნდა დავაღწიოთ თავი სოციალური პათოლოგიას? ეს ის კითხვებია, რომლებიც ყოველ სოციალურ თეორიას ამოძრავებენ და რომელთა მეშვეობით თეორია სოციალურ მოძღვრებათა რიგში იკავებს ადგილს.

4. მალთუსის თეორიის ძირითადი ამოსავალი პრობლემაა სიღატაკე, რომელიც ადამიანთა საზოგადოების ანომალიურობის მანკვინებელია. სიღატაკის ფაქტის არსებობიდან ამოსვლით, მალთუსი ცდილობს დაადგინოს მისი მიზეზები. ბიძგი, სტიმული თუ საბაბი საიდანაც საწყისი მიიღო მალთუსის ძიებებმა, ესაა სოციალური პათოლოგია (სიმახინჯე), გამოსატული სიღატაკეში. ამიტომ მალთუსის მიზანია, გაარკვიოს, რა იწვევს სიღატაკეს, მანკიერებას, უბედურებას და როგორ უნდა ეშველოს საზოგადოების მანკიერებას.

5. მალთუსის თხზულება „ხალხთმოსახლეობის კანონის გამოცდილება“ – იწყება სწორედ საკითხის დაყენებით. „ადამიანმა, რომელსაც მოუნდება დაადგინოს, როგორი იქნება საზოგადოების მომავალი განვითარება, ბუნებრივად უნდა გამოიკვლიოს ორი საკითხი: 1. რა მიზეზები აყოფენბდნენ აქამდე ადამიანის წარმატებებს, ანუ მისი კეთილდღეობის განვითარებას? 2. რამდენად შეიძლება ჩვენი განვითარების შემფერხებელი მიზეზების ნაწილობრივ ან მთლიანად უგულებელყოფა?

6. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები არც რელიგიაში არც გეოგრაფიულ დეტერმინიზმში უნდა ვეძიოთ, არც რაიმე უტოპიასა და რევოლუციაში. საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ბუნებრივ ისტორიაში, პირველ რიგში მოსახლეობაში უნდა ვექებოთ. საზოგადოების არსებობის ყოველ საფეხურზე, მისი ნორმალური ფუნქციონირებისათვის საჭიროა მოსახლეობის გარკვეული ოპტიმალური ოდენობა, რომელიც დგინდება საზოგადოებაში მოსახლეობის სიმრავლისა და საარსებო საშუალებათა თანაფარდობის კანონით. სწორედ ეს კანონი განსაზღვრავს საზოგადოების განვითარებას. როგორცაა ეს თანაფარდობა, ისეთივეა საზოგადოებაც.

7. ამ კანონის არსი კი ისაა, რომ ყველა ცოცხალ არსებას ახასიათებს მუდმივი სწრაფვა, გამრავლდეს უფრო სწრაფად, ვიდრე მისგან განკარგულებაში არსებული საარსებო საშუალებანი“. მაგრამ ამ სწრაფვას თავისებურ განმსაზღვრელ და მარეგულირებელ ფაქტორად ევლინება, საზოგადოებრივი ცხოვრების განმაპირობებელი, არსებობის საშუალებათა წარმოება. მოსახლეობის გამრავლების რეგულირებას არსებობის საშუალებათა ოდენობა ახდენს. მაგრამ გამრავლებისადმი ჩვენი შეუკავებელი მიდრეკილებები არღვევს ამ თანაფარდობას ხალხთმოსახლეობასა და არსებობის საშუალებებს შორის და წარმოიშობა ჭარბი მოსახლეობა. მოსახლეობის ზრდა უსწრებს საარსებო საშუალებათა ზრდას.

8. საზოგადოების არსებობის და განვითარების განმსაზღვრელი პირველი კანონი გვაუწყებს: „ჩვენ შეგვიძლია უეჭველად ჩავთვალოთ, რომ თუ მოსახლეობის გამრავლებას არავითარი წინააღმდეგობა არ ხვდება, მაშინ ის ორმაგდება ყოველ ოცდახუთ წელიწადში და იზრდება გეომეტრიული პროგრესიით“.

9. მეორე კანონი გვაუწყებს: რომ მოსახლეობის გამრავლება გარდაუვლად განისაზღვრება არსებობის საშუალებებით და რომ მოსახლეობა იზრდება არსებობის საშუალებებთან ერთად. მოსახლეობის ზრდას გააჩნია დაბრკოლებანი, რომელნიც ადვილად აღქმადია. ამ დებულებას მალთუსი ასე გამოხატავს: ეს დაბრკოლებანი, ისე როგორც ყველა სხვა, რომელნიც მოსახლეობის ღონეს არსებობის საშუალებებზე დაბლა აყენებენ: მორალური მოთოკვა, მანკიერება და სიღატაკეა.

ახალი დროის, XVII – XVIII საუკუნის მე ქანისტური მსოფლმხედველობა. „სოციალური ფიზიკა“

მე-18-ე საუკუნის ფილოსოფოსთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, ჩვეულებრივ საზოგადოებას განიხილავენ ადამიანთა არა როგორ ბუნებრივ, თანშობილ მდგომარეობას, არამედ როგორც ხელოვნურ წარმონაქმნს. მაგ.: ჰობსისა და სპინოზას საზოგადოების მექანისტურ გაგებას ჩვენ ვპოულობთ მე-17-ე საუკუნის თითქმის ყველა მოაზროვნესთან აზრით, ადამიანთა პირველადი ბუნებრივი მდგომარეობა – ესაა „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“ [ბელლუმ ომნიუმ ცონტრა ომნეს]. ადამიანები ამ მდგომარეობაში არ ქმნიან საზოგადოებას, ცხოვრობენ იზოლირებულად და განუწყვეტლივ ომობენ და იბრძვიან ერთმანეთის წინააღმდეგ. მაგრამ ამ გაჭირვებული მდგომარეობის, როდესაც „ადამიანი ადამიანისთვის მგელია“ - „ჰომო ჰომინი ლუპუს ესტ“ - აღმოსაფხვრელად, ადამიანები დებენ ურთიერთშორის ხელშეკრულებას საზოგადოების შექმნის შესახებ და ავალებენ რომელიმე კანონმდებელს გამოიმუშაოს კანონები. კანონმდებელი ის გენიალური კონსტრუქტორია, რომელიც კანონების დახმარებით ცოცხალი სოციალური ატომებისაგან – ადამიანებისაგან ქმნის რაღაც რთულ მექანიზმს – სახელმწიფოს, რომელშიც ამ სოციალურ ატომთა – ადამიანთა სულისჩამდგმელი ვნებები და ინსტინქტები, ურთიერთს აწონასწორებენ და ყველა ადამიანთათვის საერთო სარგებლობის მოტანის საქმეს ემსახურებიან. საზოგადოებრივი წყობის საფუძველია პოლიტიკური კანონები. თუ სხვადასხვა ხალხებში ჩვენ ვხვდებით საზოგადოების განსხვავებულ ფორმებს, მაშინ მათი არსებობა აიხსნება იმით, რომ თითოეულ ხალხს ჰყავდა თავისი კანონმდებელი, რომელმაც მათ შეუქმნა განსაკუთრებული კანონები. ამგვარად, მე-17-ე საუკუნის მოაზროვნეები მთლიანად აიგივებენ ერთმანეთთან საზოგადოებასა და სახელმწიფოს.

საზოგადოების მექანისტური კონცეფცია შეიცავდა მთელ რიგ სიძნელეებს, რომელსაც გამუდმებით ეჯახებოდა მე-17-ე საუკუნის სოციალური ფილოსოფია. ამ ეპოქის ბუნების მეცნიერული მსოფლმხედველობისათვის, გარდა მექანისტურობისა, დამახასიათებელია აგრეთვე ბუნებაში არსებული წესრიგის უცვლელობის რწმენა. ბუნება აბსოლუტურად

უცვლელია, სანამ არსებობს, მანამ იგი უცვლელი რჩება. რადგან თვით ადამიანი და ადამიანთა საზოგადოება განიხილება როგორც ბუნების წესრიგის ნაწილი, მაშინ ადამიანური საზოგადოების ბუნებრივი წესრიგი ისეთივე ურყევი და მარადიული უნდა იყოს როგორც მარადიული და უცვლელი მთელი ბუნებისათვის დამახასიათებელი წესრიგი. ასეთია ის დასკვნა, რომელთანაც გარდაუვალობით მიდიან მე-17-ე საუკუნის მოაზროვნეები. მაგრამ როგორ უნდა მოვაგვაროთ ადამიანური საზოგადოების ერთიანი და უცვლელი წესრიგის ეს იდეა კაცობრიობის ნამდვილ ცხოვრებასთან, სადაც არაფერია უცვლელი, სადაც საზოგადოების ფორმები უსასრულოდ ცვალებადი და მრავალგვარია? ესაა სიძნელე, რომლის გადალახვაც არ შეეძლოთ მე-17-ე საუკუნის მოაზროვნეებს. ისინი ამ სიძნელიდან გამოსვლას ცდობდნენ შემდეგნაირად: ადამიანი მოქმედებს თავისი ბუნებრივი წესრიგის კანონთა შესატყვისად მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი ხელმძღვანელობს გონების ხმით და შეუძლია ამ კანონთა შეცნობა. მაგრამ რამდენადაც ადამიანი გაუნათლებელია და ამ კანონთა შეცნობაც ყოველთვის არ ძალუძს, ამდენად მას შეუძლია კიდევ ამ წესრიგის უცვლელ კანონთა დარღვევაც. მართალია, კანონებისადმი ამგვარი დაუმორჩილებლობა მას მრავალ ტანჯვასა და განსაცდელს უშობავს. სახელმწიფოებრივი წყობის დღემდე ისტორიულად არსებული ყველა ფორმა წარმოადგენს კანონმდებელთა წარუმატებელ მცდელობას, იპოვონ სახელმწიფოებრივი წყობის ის ჭეშმარიტი, აბსოლუტური ფორმა, რომელსაც გვკარნახობს ბუნების რეალური კანონები და რომელიც გვაძლევს კაცობრიობის მიერი ბედნიერების მიღწევის გარანტიას. ამ თავლსაზრისით უდგებიან ისტორიას მე-17-ე საუკუნის ფილოსოფოსები. ყოველი სახელმწიფოს ისტორია, მათი აზრით: მხოლოდ იმის ისტორიაა, თუ როგორ შექმნა რომელიმე კანონმდებელმა ამ საზოგადოების კანონები და თუ როგორი, მათი არასრულყოფილების გამო, გადაუხვია ამ საზოგადოებამ თავისი პირველადი პრინციპისაგან და იწყო დაშლა. საუკეთესო შემთხვევაში, თუ სახელმწიფოებრივი მექანიზმი შექმნილია უფრო მოხერხებულად და წარმატებით, მაშინ მას ზოგიერთი გადახვევებისა და ზიგზაგების შემდეგ ძალუძს დაუბრუნდეს თავის პირველად პრინციპს და დაიწყოს ცხოვრება თითქოსდა ხელახლა, თავიდან. ამგვარად ევოლუციის იდეა, რომელიც ძვეს XIX-XX-ის მეცნიერების საფუძველში და რომლის მიხედვითაც საზოგადოება თანდათანობით ვითარდება ერთი ფორმიდან მეორეში, სავსებით უცხოა მე-17-ე საუკუნის ფილოსოფოსთა სტატიკური მსოფლმხედველობისათვის.

მათი აზრით, ისტორიის შესწავლას შეიძლება აზრი ჰქონდეს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი გვაჩვენებს თუ როგორ არ უნდა ავადგოთ საზოგადოების შენობა და თუ როგორ ტანჯვა-წვალებასთან მიყავს კაცობრიობა სახელმწიფოს ამგვარი აგების წარუმატებელ ცდებს. პირიქით, იდეალური საზოგადოებრივი წყობა შეიძლება შეცნობილ იქნას აბსტრაქტული გზით. დედუქციურად იქნეს გამოყვანილი ადამიანის ბუნების მარადიული და უცვლელი თვისებებისაგან. თუ მე-17-ე საუკუნის ფილოსოფოსთა სოციოლოგიური კონცეფციების ამოსავალ პუნქტებს შევაპირისპირებთ მათგან გამომდინარე დასკვებთან, მაშინ შევაჩნევთ, ყველა მათგანისათვის დამახასიათებელ წინააღმდეგობას. მათი ამოსავალი პუნქტები თუ საწყისები მექანიკურ-

მატერიალისტურია: მათი ძირითადი წინამძღვარია – დეტერმინიზმი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ადამიანში ნების თავისუფლების არსებობის უარყოფა და იმის აღიარება, რომ ადამიანის ნება ისევე გაპირობებულია და მისი საქმიანობაც ისევე კანონზომიერია, როგორც გაპირობებულია და კანონზომიერია მატერიალურ სხეულთა მოძრაობა. ასევე მატერიალისტურია შეხედულებაც საზოგადოებრივი წყობისა და წესრიგის, როგორც ბუნების მატერიალური წესრიგის ნაწილის თაობაზე; ასევე მატერიალისტურია სოციალური კანონების როგორც ბუნების ზოგადი კანონების გამოვლენის განხილვისადმი მისწავლებაც.

მაგრამ რას ვხედავთ შემდეგ, როდესაც ფილოსოფოსები ეჯახებიან კონკრეტულ-ისტორიულ სინამდვილეს? მაშინ ვგებულობთ, რომ ადამიანებს შეუძლით დაემორჩილონ თავის ბუნებრივ კანონებს და არც დაემორჩილონ მათ უცოდინრობისა თუ გაუნათლებლობის გამო. მართალია, ყოველი ჩვეულებრივი ადამიანი, მკაცრად ექვემდებარება თავისი ვნებებისა და გრძნობების ბრძანებას, მაგრამ მათზე მადლდება კანონმდებელი. იგი ფლობს არჩევანის ცნობილ თავისუფლებას, – ბუნებრივი წესრიგის კანონთა გაგებისა და ცოდნის მიღწეული დონის შესატყვისად კანონდებელს შეუძლია დაადგინოს სახელმწიფოს ესა თუ ის ფორმა. ამგვარად, საზოგადოება – სახელმწიფო გვევლინება არა როგორც ნივთთა ბუნებრივი წესრიგის კანონთა ძალით ბუნებრივად – წერმოქმნილი რამ, არამედ როგორც რაღაც ხელოვნური ქმნილება, რომელიც კანონმდებლის თავისუფალი შემოქმედების პროდუქტია. ამასთან დაკავშირებით ადამიანთა საზოგადოების ბუნებრივი წესრიგი და წყობაც არსებითად სხვა რამეა, ვიდრე ბუნების ბუნებრივი წესრიგი. მათ ბუნებრივი წესრიგის ქვეშ ესმოდათ რაღაც საუკუნეებიდან საუკუნეებამდე ნამდვილად არსებული რამ, მაგ. ესაა ნამდვილად არსებული მზის სისტემა, მასში მარადიულად მოძრავი სხულებით. კაცობრიობის ცხოვრებაში კი, პირიქით, ნამდვილად არსებული აღმოჩნდა საზოგადოების. სახელმწიფოს ისტორიულად წარმავალი და არანამდვილი ფორმები, რომლებიც წარმოიშვნენ კანონმდებელთა უმეცრების, გაუნათლებლობისა და შეცდომების შედეგად. ადამიანთა საზოგადოების ბუნებრივი წესრიგი, ფაქტობრივად აღმოჩნდა რაღაც ისეთი რამ, რომელიც მხოლოდ მაშინ განხორციელდება, როდესაც მოგვევლინება ისეთი კანონმდებელი, რომელიც შეძლებს შეიცნოს და პრაქტიკულად გამოიყენოს ადამიანისათვის ამ ყველაზე კეთილსასურველი, ჭეშმარიტად ერთადერთი წყობისა და წესრიგის კანონები. მაშასადამე, საზოგადოების ბუნებრივი წესრიგი აღმოჩნდა ისეთი რამ, რომელიც მხოლოდ უნდა განხორციელდეს ადამიანური გონების ბრძანების თანახმად. ამით იგი არსებულის სფეროდან ჯერარსის სფეროში გადაიტანება.

თანაც არ არსებობს თვით ნივთთა ბუნებაში ჩადებული რაიმე ბუნებრივი აუცილებლობა, რომელიც ადრე თუ გვიან მიგვიყვანდა ამ ბუნების წესრიგის შესატყვისი საზოგადოება – სახელმწიფოს განხორციელებასთან. ეს უკანასკნელი კანონმდებლის თავისუფალი გადაწყვეტილების საქმეა. ბედნიერი შემთხვევითობა იქნებოდა, რომ ბუნებრივი წესრიგის მოთხოვნის შესატყვისი სახელმწიფო შექმნილიყო მე-18-ე ს-ში. ასეთი სახელმწიფო შეიძლებოდა მრავალი ასეული და ათასწლეულის წინათაც წარმოქმნილიყო, რომ გამოჩენილიყო მაშინ გენიალური კანონმდებელი და განეხორციელებინა იგი

ცხოვრებაში. საზოგადოების ბუნებრივი წესრიგი აღმოჩნდა არა მხოლოდ ისეთი რამ რაც ჯერარს, არამედ ისეთი ჯერარსი, რომელიც მოცემულ მომენტში არ გამოძინარეობს თვით არსებულის განვითარების შინაგანი აუცილებლობისაგან, და გენიოსის თავისუფალი ჩარევის საქმეს წარმოადგენს. კაცობრიობის მთელი ისტორია წარმოგვიდგება როგორც წყვილადში ხეტიალი, კანონმდებელთა მიერი ბუნებრივი წესრიგის კანონთა დაძებნის წარუმატებელ მცდელობასთან ერთად და ეს გაგრძელება მანამ, სანამ უცებ არ გაიფლვებს ვინმეს თავში გენიალური აზრი და კაცობრიობა საბოლოოდ არ დააღწევს თავს მოჯადოებულ წრეს და არ განახორციელებს იმ ერთადერთ საზოგადოებრივ წყობას, რომელიც შეესაბამება ადამიანისა და საგნების ბუნებას.

ამგვარად ჩვენ უკვე მიველით სავსებით იდეალისტურ დასკვნასთან, საზოგადოების ბუნებრივი წესრიგი და წყობილება აღმოჩნდა ჯერარსული და კანონმდებლის თავისუფალი ნების განსახორციელებელი აქტი, რომელიც არაა გაპირობებული ბუნებრივი კანონზომიერების მიერ. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ცალკეულ მოაზროვნეთა შეხედულებების ერთმანეთთან სრული გაიგივება არ შეიძლება, არ იქნება სწორი, რამეთუ ერთთან ეს წინააღმდეგობა ვლინდება უფრო პრიმიტიული და გულუბრყვილი ფორმით, ხოლო მეორესთან კი დაფარული სახით. მე-17-ე საუკუნის ფილოსოფოსებიდან მკაცრი დეტერმინიზმის საზს ყველაზე თანმიმდევრულად ატარებს სპინოზა. მასთან გონების უმეცრებაც და გამოღვიძებაც ერთნაირადაა გაპირობებული საგანთა ბუნებრივი კანონზომიერებებით. მაგრამ სპინოზამაც ვერ შესძლო მოჯადოებული წრის გარღვევა. მან ვერ შეძლო ეჩვენებინა ის ბუნებრივი კანონზომიერება, რომელსაც მიყვავართ გონებისეული წესრიგის და წყობის განხორციელებასთან. ამიტომ მასთან არც კი გვხვდება რაიმე მინიშნებაც კი საზოგადოებრივი ფორმებს განვითარების ბუნებრივ კანონზომიერებებზე